

Programkomiteens forslag til

Prinsipp- og handlingsprogram 2013-17

Januar 2013

Senterpartiet
– Vi tar hele Norge i bruk

FORORD

Senterpartiets programkomité legger med dette fram sitt forslag til prinsipp- og handlingsprogram for stortingsperioden 2013-2017.

Partiets viktige prinsipper som forvaltertanken, folkestyre, desentralisering og sosial og geografisk utjevning er grønne tråder gjennom hele forslaget. Programmet er meningssterkt, tydeliggjør Senterpartiets prosjekt i kommende stortingsperiode og viser våre visjoner for framtidens Norge.

Høringsrunden høsten 2012 gav oss et godt grunnlag for å jobbe videre med utkastet. En god programprosess og et godt sluttprodukt avhenger av at partiet og enkeltmedlemmer involverer seg og ønsker å bidra. Mange lokal- og fylkeslag har gjort en grundig jobb med sine høringssvar og gav komiteen mange nyttige innspill. Vi har også fått mange gode innspill fra ulike interesseorganisasjoner.

Programkomiteens del av arbeidet avsluttes med dette forslaget. Nå overtar partiet og forslaget skal debatteres blant lokallag, enkeltmedlemmer og fylkeslag, helt fram til landsmøte i april endelig vedtar Senterpartiets politikk og visjoner for de 4 neste år.

Vi takker for oppdraget – som har vært både interessant og krevende – og ønsker lykke til med den videre behandlingen.

Oslo, januar 2013

Trygve Magnus Slagsvold Vedum, leder
Bengt Fasteraune, Oppland
Jenny Følling, Sogn og Fjordane
Bjørn Arild Gram, Nord-Trøndelag
Ane Kismul, Oslo
Jostein Ljones, Hordaland
Irene Lange Nordahl, Troms og stortingsgruppa
Christian Anton Smedshaug, Akershus
Morten Sjøberg, Oslo
Anne Beathe Kristiansen Tvinnereim, Akershus
Sandra Borch, Senterungdommen
Bjørn Bergheim, Senterkvinnene

Anne Marie Aanerud, Dagfinn Sundsbø og Thomas Haug (sekretærer)

1. VÅRE VIKTIGSTE VERDIER.....	5
LANGSIKTIG FORVALTNING	5
SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA	5
DEMOKRATISK FELLESKAP I NASJONALSTATEN	6
DELING AV SAMFUNNSGODER	6
TA HELE NORGE I BRUK.....	6
2. LANGSIKTIG FORVALTNING	7
MILJØ - OMLEGGING TIL DET BÆREKRAFTIGE SAMFUNNET	7
ENERGIPOLITIKK	8
ØKT PRODUKSJON AV FORNYBAR ENERGI	9
OLJE OG GASS.....	9
AREALPOLITIKK – VERN GJENNOM BRUK.....	10
NATURMANGFOLDET MÅ SIKRES	10
MATJORDA MÅ BEVARES	11
VERNEDE OMRÅDER	11
ROVDYRPOLITIKKEN MÅ SIKRE BÆREKRAFTIG BRUK	11
ØKONOMISK POLITIKK – BALANSE OG GEOGRAFI	13
STATENS PENSJONSFOND.....	13
SKATTER OG AVGIFTER	13
BOLIGPOLITIKK	15
3. SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA	17
FRIE OG ANSVARLIGE ENKELTMENNESKER	17
VALGFRIHET OG TRYGGHET FOR FAMILIEN.....	17
KVALITET I BARNEHAGENE.....	18
ET BARNEVERN MED BARNET I FOKUS.....	18
KULTUREN BINDER MENNESKER SAMMEN	19
IDRETT	19
BEVAR MANGFOLDET I SPRÅKET	20
SIKRE ET MANGFOLD AV MEDIER	20
MER ROM FOR FRIVILLIG SEKTOR.....	20
INTEGRERING SKJER LOKALT	21
LOKALT FOLKESTYRE	22
4. DEMOKRATISK FELLESKAP I NASJONALSTATEN.....	23
EFFEKTIV FORVALTNING	24
KIRKE, RELIGION OG LIVSSYN	25
JUSTISPOLITIKK.....	25
POLITIET	26
KRIMINALOMSORG	26
DOMSTOLENE.....	27

BEREDSKAP	27
FRI RETTSHJELP	27
FORSVAR- OG SIKKERHETSPOLITIKK.....	28
INTERNASJONAL POLITIKK.....	29
EU OG EØS	30
INNVANDRING	31
ARBEIDSINNVANDRING.....	32
ASYLPOLITIKK	32
URFOLK OG NASJONALE MINORITETER	33

5. DELING AV SAMFUNNSGODER **34**

FORDELING – UTJEVNING AV GEOGRAFISKE OG SOSIALE FORSKJELLER	34
ARBEID – DET SKAL LØNNE SEG Å JOBBE	34
UTDANNING OG FORSKNING - LÆRING FOR ALLE.....	35
GRUNNSKOLE – EN HELHETLIG SKOLEDAG FRAMFOR HELDAGSSKOLEN	36
VIDEREGÅENDE OPPLÆRING	36
HØYERE UTDANNING	37
FORSKNING.....	38
LÆREREN.....	38
LIVSLANG LÆRING	38
HELSE – FOREBYGGING FRAMFOR REPARASJON	40
EN FOREBYGGENDE HELSESEKTOR.....	40
SAMHANDLING MELLOM KOMMUNEHELSETJENESTEN OG SPESIALISTHELSETJENESTEN	41
BIOTEKNOLOGI - ETISKE DILEMMA OM LIV.....	41
ELDREOMSORG – IKKE BARE ÅR TIL LIVET, MEN LIV TIL ÅRA	42
REHABILITERING.....	43
BOLIGSATSNING.....	43
OMSORGLØNN.....	43
MATGLEDE, FYSISK AKTIVITET OG KULTUR I ELDREOMSORGEN.....	43
SYKEHUS	44
STYRINGSMODELL	44
SYKEHUSSTRUKTUR – LOKALSYKEHUSENES Plass.....	44
FINANSIERING	44
PSYKIATRI OG RUSOMSORG	44
VELFERDSYTelser – YTE ETTER EVNE, FÅ ETTER BEHOV	46

6. TA HELE NORGE I BRUK..... **47**

STERKE REGIONER I EN AKTIV DISTRIKTPOLITIKK	47
INDUSTRI.....	49
REISELIV	49
MINERALNÆRINGEN	49
MARITIM NÆRING	50
MATLANDET NORGE.....	50
LANDBRUK – NORSK SELVFORSYNING SKAL SIKRES	50

LANDBRUK OVER HELE LANDET	51
BÆREKRAFTIG LANDBRUK	51
STERKT IMPORTVERN	51
SKOGBRUK.....	51
REINDRIFT	52
PÅ LAG MED NORSKE FORBRUKERE	52
UTDANNING OG REKRUTTERING, FORSKNING OG INNOVASJON	52
FISKERI OG HAVBRUK	53
SAMFERDSEL – FOR UTVIKLING OG VEKST I HELE LANDET.....	54
VEI.....	54
GANG- OG SYKKELVEI.....	55
JERNBANE.....	55
KOLLEKTIVTILBUD.....	55
LUFTFART	55
SJØ OG HAVN	55
BREDBÅND OG TELEFON – DEN DIGITALE ALLEMANNSRETTE	56
POST	56

1. VÅRE VIKTIGSTE VERDIER

2 Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Vi vil ha et samfunn med frie selvstendige mennesker som
3 med tro på egne evner tar ansvar for sitt eget liv, for fellesskapet og natur og miljø. Partiets menneskesyn
4 har utspring i det kristne verdigrunnlaget og humanistiske verdier i pakt med dette. Hvert menneske er
5 unikt og uerstattelig, og respekten for menneskeverdet er overordna andre verdier.

6 Senterpartiet vil sikre den private eiendomsretten. Trygghet rundt retten til eiendom er viktig for den
7 enkelte og utviklingen i et land. Senterpartiet arbeider for å sikre eiendomsrett til de mange og
8 desentralisering av makt, kapital og bosetning.

9 Senterpartiet er et folkestyreparti. Respekten for det grunnlovsfestede folkestyret og den fremste
10 statsmakten, Stortinget, har særpreget Senterpartiet. Kjernen i sjølråderetten er å sikre folkestyret og en
11 god velferdsutvikling for hele folket gjennom nasjonal produksjon, samvirke og eierskap til naturressurser.
12 Senterpartiet skal være et parti for dem som ønsker internasjonalt samarbeid mellom suverene
13 demokratiske nasjonalstater, og med et sterkt FN for å løse globale utfordringer i fellesskap.

14 Sjølråderetten forutsetter en sterk nasjonalstat, et levende folkestyre – og et nasjonalt fellesskap.

15 Senterpartiets stortingsvalgsprogram for 2013-17 presenterer vår politikk for å bygge det Norge vi er glad
16 i. Denne politikken går gjennom langsiktig forvaltning, et samfunn bygget nedenfra, et demokratisk
17 fellesskap i nasjonalstaten, deling av samfunnsgodene og en politikk som tar hele Norge i bruk.

18 **Langsiktig forvaltning**

19 Senterpartiet tror på forvalteransvaret. Ressursene skal høstes på en måte som ikke forringer
20 mulighetene til framtidige generasjoner. Dette preger partiets syn på naturen, miljøet og økonomien.
21 Kortsiktige økonomiske hensyn skal vike for det langsiktige forvalterperspektivet. Vi ønsker ikke et
22 konserverende vern. Bærekraftig bruk er den beste måten å sikre ressursgrunnlaget vårt på sikt. Vi vil
23 sikre nasjonal og lokal råderett over naturressursene og mener at forvaltningen i størst mulig grad må skje
24 lokalt.

25 **Samfunnet bygges nedenfra**

26 Fortsetningen for et levende folkestyre er nærhet, likeverd og korte avstander mellom de som fatter
27 beslutninger og de som berøres av dem. Senterpartiet vil desentralisere beslutninger slik at flest mulig kan
28 delta i samfunnsutformingen. Fellesskap og likeverd mellom folk innebærer at makt, kapital og eiendom
29 bør spres på mange hender. Tillit og sosial kapital mellom likestilte borgere bidrar til trygge og levende
30 lokalsamfunn.

31 Senterpartiet ønsker levende lokalsamfunn over hele landet, som har handlefrihet og sjølråderett.
32 Senterpartiet tror at frie mennesker som får tillit også tar ansvar. Sammenhengen mellom rettigheter og
33 plikter blir tydeligere i oversiktlige samfunn. Opplevelse av felleskap og felles identitet er viktig for å
34 inkludere og integrere alle.

1 **Demokratisk fellesskap i nasjonalstaten**

2 Folkestyret kan ikke tas for gitt og må stadig vitaliseres. Senterpartiet ønsker å styrke de folkevalgte rolle
3 og gi lokale og regionale folkevalgte økt myndighet over egen utvikling. Byråkrati og offentlig forvaltning
4 må begrenses på alle nivå for å unngå at teknokratisk styring vinner plass på bekostning av politiske
5 beslutninger.

6 Et sterkt folkestyre forutsetter en velfungerende nasjonalstat. Dagens verden forutsetter samarbeid for å
7 skape fellesgoder og for å bekjempe felles problemer. Varige samarbeidsløsninger forutsetter imidlertid
8 respekt for de selvstendige nasjonalstater. Senterpartiet ønsker ikke å overføre myndighet til
9 overnasjonale organer og er en garantist mot EU-medlemskap. EØS-avtalen undergraver den
10 velfungerende norske modellen.

11 **Deling av samfunns-goder**

12 Senterpartiet ønsker rettferdig utjevning mellom sosiale grupper, mellom regioner og mellom fattige og
13 rike land i verden. Denne utjevningen bør skje i skjæringspunktet mellom markedet og det offentlige.
14 Rettferdig fordeling er en av grunnpilarene i den norske velferdsstaten. Mennesker som har like
15 økonomiske og sosiale muligheter vil møtes på mange arenaer og danne fellesskap. Dette skaper tillit og
16 samhold i samfunnet. Dette vil Sp arbeide for å opprettholde gjennom vår norske arbeids-, velferds- og
17 skattemodell.

18 **Ta hele Norge i bruk**

19 Senterpartiet mener det er god samfunnsøkonomi å utnytte naturgitte og menneskelige ressurser i hele
20 landet. Det er et politisk ansvar å sørge for balansert regional utvikling, en aktiv distriktspolitikk og å sikre
21 tilgang til kompetent arbeidskraft i hele landet. Verdiskaping i alle deler av landet krever at det offentlige
22 driver en aktiv næringspolitikk og sikrer nasjonalt eierskap til naturressursene. Offentlig eierskap kan være
23 hensiktsmessig i næringer og bedrifter med nasjonal, strategisk betydning. Utvikling av infrastruktur skal
24 være framtidsrettet og gi like muligheter til utvikling for næringsliv og innbyggere over hele landet.

1 **2. LANGSIKTIG FORVALTNING**

2 Senterpartiet vil utvikle et samfunn basert på forvaltertanken – at det vi har i dag skal overlates til neste
3 generasjon i bedre stand enn da vi overtok det. Dette preger vårt syn på naturen, miljøet og økonomien.
4 Det overordnede prinsippet for miljøpolitikken og den økonomiske politikken vår er derfor økonomisk
5 utvikling innenfor rammene av bærekraftig bruk. Ressursene skal brukes på en slik måte at de varer lenge
6 og ikke utpines av for intensiv bruk eller forurensing. Veksten skal ikke være større enn naturen og
7 samfunnet kan tåle.

8 I Senterpartiets miljøpolitikk står mennesket i sentrum. I vårt økologiske helhetssyn har mennesket et
9 naturlig ansvar for å ta vare på naturen og miljøet. Menneskets framtid er avhengig av at naturens
10 funksjoner, produksjonsevne og mangfold opprettholdes. Senterpartiet står i en tradisjon som mener at
11 ressursene nyttes best gjennom bærekraftig bruk. Vi kan ikke frede oss til en bærekraftig utvikling.
12 Folkelig deltakelse og engasjement er derfor en av bærebjelkene i vår miljøpolitikk.

13 Senterpartiet vil sikre nasjonal og lokal råderett over naturressursene, slik at avkastningen kommer alle til
14 gode. De som har ressursene som grunnlag for sitt virke, skal delta i forvaltningen av disse. Forvaltningen
15 må bygge på kompetansen som finnes i de naturbaserte næringene og forankres i lokaldemokratiet. Det
16 er et mål at lokalsamfunnene som har rike naturressurser skal få nytte godt av dette i form av
17 arbeidsplasser, kompetanse og inntekter.

18 Norge er i en situasjon der vi skal balansere en stor oljesektor og høy kredittvekst opp mot
19 primærnæringer og fastlandsindustri. Vi vil føre en politikk for å utvikle alle deler av norsk
20 produksjonsøkonomi og vil bruke politiske virkemidler aktivt for å sikre dette. Det norske næringslivet skal
21 i størst mulig grad drives på en energieffektiv måte og baseres på bærekraftig bruk av fellesskapets
22 ressurser.

23 Klimaendringene, presset på ressursgrunnlaget og framtidig behov for mat og energi er de mest
24 grunnleggende utfordringene verden står overfor. Skal vi klare å løse miljøutfordringene må den
25 økonomiske politikken spille på lag med miljøet og være langsiktig. Hensynet til økosystemene må være
26 overordnet økonomisk vekst. Norge har et stort ansvar for, og bidrar aktivt til, internasjonale løsninger for
27 en mer bærekraftig utvikling globalt.

28 Det er nødvendig at noen ressurser, også de fornybare, forblir ubrukte. Prosessen for å velge ut
29 vernetiltakene må være utformet på en måte som er åpen, praktisk gjennomførbar og som respekterer at
30 det i mange sammenhenger dreier seg om privat grunn.

31 **Miljø - omlegging til det bærekraftige samfunnet**

32 Naturen er grunnlaget for alt liv og all aktivitet. Senterpartiet mener at en av de viktigste politiske
33 oppgavene i dag er å bidra til livskraftig natur med stort biologisk mangfold. For å få til dette må
34 miljøpolitikken ha folkelig grunnlag, være forståelig og skape engasjement i folket.

35 Det er bred vitenskapelig enighet om at vi kan vente oss global temperaturøkning, heving av havnivået,
36 endring i nedbørsmønstre og vindsystemer, tap av biologisk mangfold og forverra levekår som følge av
37 klimaendringene. Prinsippet om at forurenser skal betale må gjelde både globalt og nasjonalt. Alle land
38 kan med rette hevde at deres utslipp bare utgjør en liten del av den totale forurensingen i verden.
39 Senterpartiet vil derfor være en pådriver for at det framforhandles ambisiøse og langsiktige internasjonale
40 klimaavtaler.

1 Det er samtidig avgjørende at Norge viser vilje til handling og å skape praktiske resultater på
2 hjemmebane. Norge er i besittelse av fornybare energiresurser som gir stort potensial for miljøvennlig
3 drift i industrien og primærnæringene. Som oljenasjon har vi et stort ansvar for klimaproblemet. Vi har
4 gode muligheter til å bidra med tiltak og ny teknologi som vil bringe verden nærmere å løse
5 klimaproblemene, både gjennom en mest mulig miljøvennlig utvinning av petroleumsressursene, og ikke
6 minst en nødvendig overgang til fornybar energi. Vi har kompetanse og økonomisk handlefrihet som gjør
7 oss egnet til å påta oss lederansvaret for å utvikle nye energikilder. Vi må bruke politiske og økonomiske
8 virkemidler for å skape en industri som bruker fornybar energi.

9 Klimavennlig industri skal bli et av Norges industrielle fortrinn. Senterpartiet vil skape grønne
10 arbeidsplasser i hele landet. Vi vil satse på utvikling av klimateknologi både som grunnlag for en mer
11 miljøvennlig politikk og for næringslivets konkurransekraft.

12 Skogen er en viktig del av løsningen i klimapolitikken. Skogen i Norge tar opp CO2 tilsvarende halvparten
13 av de norske klimautslippene. Aktiv skogpolitikk er en jordnær, konkret og billig måte å nå klimamålene
14 på, og bidrar til sysselsetting og verdiskaping.

15 *Senterpartiet vil:*

- 16 - redusere nasjonale utslipp i alle sektorer for å oppfylle klimaforliket
- 17 - jobbe for få på plass virkemidler som sikrer at målet om maksimal temperaturøkning på to grader
18 nås
- 19 - at hoveddelen av norske klimakutt skal tas innenlands. Klimapolitikken skal utformes slik at den
20 underbygger andre viktige samfunnshensyn, som industriell utvikling, matproduksjon og
21 bosetting i hele landet
- 22 - bruke skogplanting og uttak av skogressursen offensivt som et CO2-reduserende tiltak
- 23 - sikre en storstilt satsing på bioenergi, biodrivstoff og fornybar energi
- 24 - fase inn ny og miljøvennlig kjøretøyteknologi og gjøre det lettere å velge kollektivtransport
- 25 - legge til rette for at veksten i persontransport i byene og større tettsteder skjer ved hjelp av
26 kollektivtransport, sykkel og gange
- 27 - sikre energieffektive bygg gjennom å stille strenge energikrav til nybygg og få på plass virkemidler
28 som sikrer energieffektivitet i eksisterende bygg. Dette må skje innenfor økonomisk rammer som
29 kan tåles av de berørte, som førstegangsetablerere
- 30 - fase ut bruk av oljekjeler i husholdninger og som grunnlast innen 2020
- 31 - at staten skal inngå et forpliktende samarbeid med kommunesektoren for å løse ut flere
32 klimatiltak
- 33 - øke innsatsen på forebygging av klimaskader som bevilgninger til rassikring og sikring av
34 infrastruktur

35 **Energipolitikk**

36 Den norske energipolitikken, med hjemfallsrett og nasjonalt og lokalt eierskap til naturressursene, har
37 vært avgjørende for at inntektene fra naturressursene har kommet fellesskapet til gode. Senterpartiet vil
38 opprettholde og sikre denne modellen slik at velstanden også kommer framtidige generasjoner til gode.

39 Trygg og stabil energiforsyning er en forutsetning for at folk skal kunne leve gode liv og drive
40 næringsvirksomhet i hele landet. Utbyggingen av et robust el-nett er en prioritert oppgave for
41 Senterpartiet og en forutsetning for forsyningsikkerhet, utbygging av fornybar energi og ny

1 næringsutvikling. Det er viktig at konsesjonsprosessen for el-nett er effektiv og i god dialog med lokale
2 myndigheter.

3 Gjennom effektive løsninger skal energiforbruket reduseres i husholdninger, industrien og i
4 transportsektoren. Senterpartiet vil jobbe for at mest mulig av oppvarmingen skjer ved bruk av
5 miljøvennlig varme som bioenergi.

6 **Økt produksjon av fornybar energi**

7 Det er et mål at mest mulig av energien vi bruker er fornybar. Satsing på produksjon av fornybar energi og
8 teknologiutvikling gir grunnlag for næringsutvikling og verdiskaping i Norge. Med innføringen av de
9 grønne sertifikatene ble grunnlaget for en storstilt fornybar utbygging lagt. De fornybare energiressursene
10 skal utvinnes og brukes på en mest mulig skånsom måte for naturen og for samfunnet. Senterpartiet vil
11 arbeide for en rask og enkel konsesjonsbehandling for utbygging for fornybar energi. Grunneiere og
12 lokalsamfunn skal få en rettmessig andel av verdiskapingen fra utvinning av fornybar energi.

13 Gjennom en balansert utvikling av energiproduksjonen og overføringskapasiteten til våre naboland kan
14 Norge spille en viktig rolle som leverandør av fornybar energi til Europa, samtidig skal krafttilgangen for
15 norsk industri og husholdninger ivaretas.

16 **Olje og gass**

17 De rike olje- og gassforekomstene vi har på sokkelen er grunnlaget for Norges største eksportnæring.

18 Disse ressursene må utnyttes i et tempo forenlig med øvrig næringsliv og skal forvaltes slik at godene fra
19 dem varer lenge. Senterpartiet vil ha olje- og gassutvinning som ikke går på bekostning av fiskeri og
20 havbruk og sårbare naturressurser, men utnyttes i et tempo forenlig med øvrig næringsliv.

21 Petroleumsnæringa må være underlagt politisk styring for å sikre at nødvendige hensyn til miljø, klima og
22 fornybare næringer ivaretas. I områdene hvor det drives petroleumsvirksomhet legges sameksistens til
23 grunn for forvaltningen. Petroleumpolitikken må utformes slik at den i størst mulig grad stimulerer lokal
24 verdiskaping og positive ringvirkninger i den regionen aktiviteten er lokalisert, og bidra til industriell
25 utvikling der målet er at norsk oljeindustri skal være verdensledende innenfor utvikling av miljøteknologi.
26 Gjennom det statlige eierskapet i energiselskaper, Petoro og gjennom skatte- og avgiftspolitikken skal det
27 sikres at verdiene kommer fellesskapet til gode. Norsk petroleumsaktivitet i utlandet skal bidra til positive
28 ringvirkninger for samfunnet og skal ikke undergrave rettighetene til innbyggerne eller deres suverenitet
29 over egne ressurser.

30 I områder som er særlig verdifulle for fiskerinæringen, som ligger nært land eller har stor risiko for
31 ulykker, skal det ikke være petroleumsvirksomhet.

32 *Senterpartiet vil:*

- 33 - sikre lik nettleie til forbrukere i hele landet
- 34 - gjennomføre en betydelig opprusting og utbygging av el-nettet for å legge til rette for å øke
35 energiproduksjonen, redusere effektivitetstap, beredskapen og utjevne geografiske prisforskjeller
- 36 - øke bruken av kraft fra land på sokkelen
- 37 - bruke offentlig eierskap for å sikre utvikling av fornybare energiressurser
- 38 - innføre ordninger som sikrer at lokalsamfunn blir kompensert ved utbygging av vindkraft
- 39 - åpne for bygging av småkraftverk i verna vassdrag når dette ikke kommer i konflikt med
40 verneverdiene
- 41 - øke tilgangen på fornybar energi gjennom å gi investeringstilskudd til varme- og bioenergi
- 42 - gå imot produksjon av atomkraft i Norge

- 1 - at tildeling av nye areal til petroleumsutvinning skal styres slik at hensynet til miljø, klima og
2 fornybare næringer veier tungt
3 - ikke åpne nye områder for petroleumsutvinning i Lofoten, Vesterålen, utenfor Senja og på
4 Møreblokkene

5 ***Dissens Anne Beathe Kristiansen Tinnereim, Bjørg Bergheim, Christian Anton Smedshaug, Jostein***
6 ***Ljones og Trygve Magnus Slagsvold Vedum. Vil erstatte punktet på linje 3-4 med følgende:***
7 ***- ikke åpne opp for petroleumsvirksomhet i Lofoten, Vesterålen (Nordland 6, Nordland 7 og***
8 ***Troms 2), utenfor Senja og på Møreblokken***

- 9 - arbeide for økt utnyttelsesgrad av allerede åpnete oljefelter
10 - øke bruk av gass til industri og industrielle formål og kollektivtrafikk
11 - bidra til fossilfri plattform for landbruket gjennom bioressurser fra skog og jordbruk

12 **Arealpolitikk – vern gjennom bruk**

13 Senterpartiet vil ta vare på naturressursene, det biologiske mangfoldet og ulike naturtyper gjennom
14 bærekraftig bruk. Tilhørigheten skapes gjennom at folk bruker naturen, får tillit av storsamfunnet til å
15 gjøre dette og tar ansvar for ikke å overforbruke ressursene. Vi kan ikke verne oss til en bærekraftig
16 utvikling, men må gjøre forbruket vårt bærekraftig.

17 Nasjonale myndigheter er avhengige av et godt samspill med lokalbefolkningen for å beskytte naturen. Vi
18 mener at de beste løsningene skapes lokalt. Nasjonale myndigheter må i minst mulig grad overstyre
19 løsninger som lokalsamfunn har kommet sammen for å skape. Bare slik kan vi få alle med på å bevare
20 naturmangfoldet og bruke ressursgrunnlaget til det beste for lokal utvikling. Forvaltningen må baseres på
21 at bærekraftig bruk i de fleste tilfeller er det beste vern.

22 **Naturmangfoldet må sikres**

23 Senterpartiet vil sikre det biologiske mangfoldet. I dag skjer en storstilt utarming av det biologiske
24 mangfoldet. Utrydding av dyre- og plantearter gir uopprettelige skader og setter verdens
25 matvaresikkerhet i fare. Biologisk mangfold og sårbare økosystemer må sikres gjennom en kombinasjon
26 av et godt nasjonalt regelverk og stor grad av lokal medvirkning og ansvar i de berørte områdene. På
27 samme måte må det hindres introduksjon av svartelistearter.

28 Mye av norsk biologisk mangfold er avhengig av menneskelig bruk. Om lag en tredjedel av de norske
29 artene som er utrydningstruede er tilknyttet jordbrukets kulturlandskap. Derfor er fortsatt bruk av norsk
30 natur til matproduksjon viktig for å opprettholde naturmangfoldet. Senterpartiet vil videreføre sin
31 restriktive holdning til godkjenning av genmodifiserte mekanismer.

32 Jo bedre naturen forvaltes, desto mindre er behovet for vern. I enkelte tilfeller er vern av naturtyper og
33 dyre- eller plantearter likevel nødvendig. Vern er imidlertid bare et middel for å bevare naturen, ikke et
34 mål i seg selv.

1 **Matjorda må bevares**

2 Utgangspunktet for all matproduksjon er dyrkbar jord. Denne ressursen er knapp både på verdensbasis og
3 i Norge. Matjorda er under så stort press at den trenger strengt lovvern for å bevares. Hensynet til
4 utbygging av industri, infrastruktur og boliger må balanseres bedre mot det langsiktige hensynet til
5 matproduksjonen. To virkemidler må tas i bruk: mer matjord må dyrkes opp og mindre må bygges ned.
6 Det må lages regionale planer for bosetting slik at vi kan begrense nedbyggingen. Tvilen skal komme
7 matjorda til gode i spørsmål om store utbygginger av infrastruktur, boligområder eller industri.

8 I noen deler av landet er gjengroing en større trussel mot den dyrkede marka enn nedbygging. For å
9 hindre slikt tap av matjord må landbrukspolitikken utformes slik at det opprettholdes landbruk i hele
10 landet.

11 **Vernede områder**

12 I de områdene der vern anses som nødvendig må verneprosessene føres på en slik måte at
13 lokalbefolkningen blir hørt, at det er lokal forståelse for verneformål og -tiltak og at det sikres forutsigbare
14 rammer for livsutfoldelse og næringsvirksomhet. Hvordan verneområdet kan brukes må være fastlagt idet
15 vernet vedtas, for å sikre lokalbefolkningen forutsigbarhet.

16 Senterpartiet mener at lokale myndigheter er de beste forvalterne av verneområdene. Aktiv og fornuftig
17 bruk av naturen har gitt oss de naturressurser vi nyter godt av i dag. Vernepolitikken må legge til rette for
18 at lokalbefolkning og grunneiere skal få muligheter for å bruke området og utvikle næringsvirksomhet, i
19 pakt med verneverdien. Senterpartiet vil videreutvikle og styrke dagens modell med regional og lokal
20 forvaltning gjennom å gi lokalsamfunnet mer innflytelse i verneprosessen og at nytt vern skal bygge på
21 prinsippet om frivillighet.

22 Kommuner og regioner som blir underlagt strengt vern og tar på seg ansvar for å bevare naturen på vegne
23 av hele samfunnet, må få kompensasjon. Senterpartiet ønsker å ta i bruk tiltak som opprettelse av
24 næringsfond og aktiv tilrettelegging for næringsliv som kompenserende tiltak.

25 **Rovdyrpolitikken må sikre bærekraftig bruk**

26 Senterpartiet vil ha en rovdyrpolitikk som bygger på prinsippene om regional forvaltning, effektivt uttak
27 av rovdyr som representerer et skadepotensial og erstatning for tap påført av rovdyr. Det er avgjørende
28 for næringsvirksomhet og livskvalitet i Distrikts-Norge at rovdyrforliket fra 2011 blir fulgt opp i tråd med
29 Stortingets intensjoner.

30 Senterpartiet arbeider for reduserte bestandsmål for alle de store rovdyra. Så lenge rovdyrforliket fra
31 2011 gjelder er bestandsmålene en øvre grense for hvor mange rovdyr vi skal ha i Norge. Ulven står i en
32 særstilling blant rovdyra. Den ulvebestanden som befinner seg i Norge har finsk-russisk opprinnelse og
33 Senterpartiet mener at det ikke er et norsk ansvar å ta vare på denne rovdyrbestanden.

34 De som lever nært på rovdyra må ha mulighet til å påvirke forvaltningen av bestanden. Det er videre
35 naturlig å se forvaltning av de store rovdyra i et helhetlig nordisk perspektiv som utgangspunkt for
36 forvaltningen. Senterpartiet mener at forvaltningen av rovdyrbestanden må være folkevalgt og regionalt
37 forankret. Storsamfunnet skal ta ansvaret for belastningen som rovdyra fører med seg på vegne av de
38 som blir berørt. Den som blir påført tap som følge av rovdyrangrep skal kompenseres for dette. Uttak av
39 rovvilt er statens ansvar og må skje på en effektiv måte når fellingstillatelse er gitt.

40 Norge trenger utmarksnæringene for å opprettholde et aktivt landbruk i hele landet og for å utnytte
41 naturressursene best mulig. Høsting av utmarksressursene er mange steder umuliggjort fordi rovdyr
42 prioriteres framfor beitenæring. Dette fører til gjengroing av kulturlandskap, svekker lokalsamfunn og

1 reduserer verdiskaping. Jakt, friluftsliv og annen rekreasjon svekkes også når rovdyr tettheten øker. Dette
2 påvirker livskvaliteten til de som bruker naturen. Beitenæringene, både landbruket og reindrifta, og
3 høsting gjennom jakt og fiske må ha forrang framfor rovdyra. Dette betyr at rovdyr ikke skal være i
4 prioriterte beiteområder eller tettbygde strøk, og at rovdyr som utgjør et skadepotensial må tas ut
5 effektivt. Norge har unike ressurser på utmarksbeite, og disse må prioriteres, spesielt fordi
6 beiteressursene i utmark er en sentral del av framtidig matproduksjon.

7 *Senterpartiet vil:*

- 8 - ha offentlig tilskudd til planting av skog og intensivere arbeidet med ungskogpleie og tynning
- 9 - grunnlovsfeste at matjorda skal disponeres langsiktig og ivaretas for kommende generasjoner
- 10 - at jordvernet skal vektas tyngre i planprosesser og at det skal nydyrkes like mye jord som det blir
- 11 omdisponert
- 12 - at det ved utbygging skal lages en plan for gjenbruk av matjord
- 13 - innføre tilskudd til nydyrking av jord
- 14 - at matjord sikres sterkere vern enn utmark i hovedstadsregionen. Senterpartiet vil revidere
- 15 markagrensa
- 16 - at lokale interesser skal vektlegges i de tilfeller der vern av naturområder er et alternativ
- 17 - at frivillig vern foretrekkes i skogvernet og at makeskifte nyttes i størst mulig grad
- 18 - at grunneiere må sikres full erstatning ved etablering av verneområder
- 19 - at oppgaver som oppsyn, skjøtsel og formidling blir styrket i verneområder ved at flere ressurser
- 20 blir overført fra statlige direktorat til lokale verneområdestyrer
- 21 - ha lokal forvaltning av motorferdsel i utmark
- 22 - ha bedre erstatning og beskatningsreglement for ufrivillig grunnavståelse
- 23 - redusere bestandsmålene for bjørn, ørn, jerv og gaupe
- 24 - vurdere uttak av havørn og kongeørn i områder med tette bestander og der tap og skader på
- 25 bufe og andre fuglearter er dokumentert
- 26 - ikke ha egne bestandsmål for finsk-russisk ulv i Norge. Vi vil ha fritt uttak av ulv
- 27 - innføre sterkere nødvergerett for hund overfor alle rovdyr
- 28 - ta ut rovdyr som oppholder seg i tettbebyggelse
- 29 - at de som lider tap som følge av rovdyrangrep skal få fullgod erstatning
- 30 - la grensebestander av store rovdyr telle som norske dyr
- 31 - tillate bruk av blyhagl ved jakt alle andre steder enn i våtmarksområder
- 32 - innføre statlig uttak av skadedyr og gi reell beslutningsmyndighet til de regionale
- 33 rovviltnemndene

1 **Økonomisk politikk – balanse og geografi**

2 Senterpartiets fremste mål i den økonomiske politikken er varig balanse i landets økonomi. Vi vil aktivt
3 søke å unngå høy arbeidsledighet og høy inflasjon, se til at statsfinansene er robuste, finansmarkedet godt
4 regulert og at ulike former for risiko ikke får lov eller tid til å bygge seg opp i økonomien.

5 Både i Norge og internasjonalt har økonomiske kriser en tendens til å begynne i finanssektoren. Som
6 hovedregel skyldes dette at spesielt bankene har for lav soliditet og/eller for dårlig likviditet. Derfor er
7 regulering av finansmarkeder en avgjørende del av den økonomiske politikken. Politikken skal motvirke at
8 det bygges opp gjeldsnivåer som øker sannsynligheten for alvorlige kriser dersom for eksempel
9 arbeidsmarkedet svekkes, eller etterspørselen etter varer og tjenester går ned.

10 Alternativet til varig balanse i landets økonomi kan være svært alvorlig. Dype finanskriser går hånd i hånd
11 med svekkede statsfinanser, økt arbeidsledighet og i verste fall alvorlig sosial uro og dystre
12 framtidsutsikter for brede lag av befolkningen. For Senterpartiet er det derfor grunnleggende og
13 overordnet at den økonomiske politikken i størst mulig grad legger til rette for bærekraftig stabilitet.

14 Dagens skattesystem stimulerer i for stor grad til gjeldsopptak og i for liten grad til sparing. Disse
15 skjevhetene må rettes opp og det må i større grad stimuleres til sparing. Det vil også være en viktig
16 strategi for å sikre langsiktig eierskap i norsk næringsliv.

17 **Statens pensjonsfond**

18 Statens pensjonsfond – Utland (SPU), også kjent som oljefondet, står sentralt i norsk økonomisk politikk.
19 Senterpartiet vil forvalte denne felles rikdommen til beste for dem som lever i dag og for kommende
20 generasjoner. Vi mener at SPU skal investere mer i fast eiendom internasjonalt. Investeringer i aksjer og
21 rentebærende obligasjoner må reduseres tilsvarende.

22 I første omgang – fram mot 2020 – må mer av fondskapitalen plasseres i eiendom i stater med lav politisk
23 risiko, sikre eiendomsrettigheter og solid rettsvesen. Samlet sett vil dette medvirke til tryggere og mer
24 stabil avkastning – i samklang med det overordnede målet om sikring av fondskapitalen på tvers av
25 slektsledd. For Senterpartiet er det viktig at fondets investeringer er etisk forsvarlig.

26 Norges Bank ved Norges Bank Investment Management (NBIM) skal fremdeles være delegert ansvaret for
27 forvaltningen av SPU. Senterpartiet går like fullt inn for at NBIM avdeling i Norge blir flyttet fra Oslo til
28 Trondheim. Hovedsetet til Norges Bank lå i nettopp Trondheim fra starten i 1816 og fram til 1897.
29 Relokalisering av NBIM til Trondheim vil bidra til styrking av finansielle forvaltermiljøer utenfor
30 hovedstaden. Senterpartiet mener at SPU bør skifte til det originale navnet Statens petroleumsfond.

31 **Skatter og avgifter**

32 Senterpartiet mener at skatte- og avgiftssystemet skal være enkelt og stabilt over tid. Skattesystemet må
33 ha støtte i befolkningen. Vi vil videreføre det overordnede målet om bredt skattegrunnlag og lave
34 skattesatser. Dette vil føre til at skattesystemet unngår effektivitetstap og uheldige skattetilpasninger.
35 Dagens samlede skatte- og avgiftsnivå skal ikke endres vesentlig.

36 Senterpartiet vil støtte arbeid med å utvikle og innføre et avgiftssystem som ligner på merverdiavgift på
37 finansielle tjenester, som har nullsats i dag. Dette vil være i tråd med det overordnede målet om et bredt
38 skattegrunnlag. Det kan dessuten medvirke til en riktigere dimensjonering av finanssektoren i norsk
39 økonomi.

1 Det er viktig at skatte- og avgiftssystemet medvirker til en jevnere fordeling av inntekt og formue etter
2 skatt. Senterpartiets motivasjon for dette er todelt. Vi ønsker å videreføre det jevnbyrdige norske
3 samfunnet, kjennetegnet av stor sosial kapital, mer gjensidig tillit og sterkere samarbeidsnormer enn i
4 land med skjev fordeling av velstand. For det andre er opptjening av inntekt og formue ikke et resultat av
5 individuell innsats og arv alene: Verdier blir skapt i fellesskap og er også et produkt av storsamfunnets
6 prioriteringer, struktur og tilrettelegging.

7 Formuesskatten sikrer rettferdig fordeling og inntekter til fellesskapet. Senterpartiet vil beholde denne
8 skatten. Å fjerne den ville ha ført til en kraftig økning av nullskatteyttere. Vi mener at formuesskatten bør
9 reformeres. For det første vil vi øke bunnfradraget ytterligere. På den måten vil færre betale
10 formuesskatt. For det andre ønsker vi å fjerne formuesskatt på arbeidende kapital. Samlet sett vil disse
11 formuesskattereformene innebære redusert formuesskatt. Dette kan ha positive følger for både sparing
12 og næringsutvikling i norsk økonomi.

13 Senterpartiet vil videreføre muligheten til utskrivning av eiendomsskatt som en lokal, kommunal
14 skatteform uavhengig av det kommunale inntektssystemet. Lokale skatter åpner for at ulike kommuner
15 kan beslutte forskjellige fordelinger mellom privat og offentlig investeringer i samsvar med lokale flertall
16 og preferanser. Senterpartiet ønsker å innføre en ordning med friere kommunalt skattøre.

17 *Senterpartiet vil:*

- 18 - styrke BSU-ordningen, slik at man kan spare minst 30 000 kroner i året og 300 000 kroner totalt
- 19 - reformere Statens pensjonsfond – Utland ved å øke investeringene i fast eiendom, flytte den
- 20 norske forvaltningen av fondet fra Oslo til Trondheim og på nytt gi fondet navnet Statens
- 21 petroleumsfond
- 22 - gi økt skattefradrag til pendlere
- 23 - vurdere tilsvarende tiltak for små bo- og arbeidsmarkeder som i tiltaksone for Nord-Troms og
- 24 Finnmark når det gjelder økt barnetrygd, lavere skatt og nedskrivning av studiegjeld
- 25 - jobbe for finansiell stabilitet og varig balanse i landets økonomi
- 26 - holde fast ved det samlede skatte- og avgiftsnivået som hovedregel
- 27 - opprettholde den differensierte arbeidsgiveravgiften
- 28 - arbeide for et skattesystem som bidrar til å beholde kapital i bedrifter, og som kan brukes til
- 29 investeringer
- 30 - avvikle arveavgiften

31 ***Dissens Bjørn Arild Gram og Morten Sjøberg. Vil erstatte punktet på linje 30 med følgende:***

32 ***- øke fribeløpet i arveavgiften ytterligere***

- 33 - innføre fradrag i skatt (ROT) for den som engasjerer noen til å utføre rehabilitering, oppussing
- 34 eller tilbygg på boligen sin

35 ***Dissens Bjørn Arild Gram og Trygve Magnus Slagsvold Vedum. Vil stryke punktet på linje 33-34***

- 36 - senke formuesgrunnlaget for aksjer
- 37 - øke bunnfradraget i formuesskatten og fjerne formuesskatt på arbeidende kapital

38 ***Dissens Christian Anton Smedshaug, Morten Sjøberg, Bjørn Arild Gram og Sandra Borch. Vil ha nytt***
39 ***punkt: - trappe ned rentefradraget i husholdningene og bruke midlene til sparestimulerende tiltak***

1 Boligpolitikk

2 Bolig er et nødvendig velferdsgode på linje med arbeid, helse og utdanning. En trygg og stabil bosituasjon
3 er en nødvendig ramme rundt alle menneskers liv. Senterpartiet mener at boligpolitikkenes betydning for
4 velferd og utvikling må løftes fram og styrkes.

5 Norsk boligpolitikk har vært vellykket for det brede lag av befolkningen. En stor grad av boligeie har
6 bidratt til selvstendige mennesker og en høy boligstandard. Senterpartiet ønsker å styrke eierlinjen
7 ytterligere. Mange vanskeligstilte på boligmarkedet kan med fordel gå over fra en leie- til en eiesituasjon.
8 Senterpartiet går inn for en boligpolitikk som legger til grunn at alle kan bo. Det må ytes
9 oppfølgingstjenester som sikrer at den enkelte kan håndtere sin bosituasjon.

10 Senterpartiet vil motarbeide ubalanser i boligmarkedet. Situasjonen med sterkt prispress i enkelte
11 byområder, og manglende samsvar mellom byggekostnader og panteverdier i mange distriktsområder
12 viser behovet for en politikk som bredt motarbeider sentralisering og sikrer en mer balansert fordeling av
13 folketallsveksten. Senterpartiet mener at kommunene må ta ansvar for å regulere et tilstrekkelig antall
14 tomter. I pressområdene må kommunene samarbeide om dette. Senterpartiet mener lokale og sentrale
15 myndigheter sammen må bidra til samferdselsløsninger som utvikler større bo- og arbeidsområder.
16 Senterpartiet mener det er nødvendig med særskilte tiltak som sikrer boligforsyningen i utkantområder
17 med behov for mer boligbygging.

18 Det er kommunene og Husbanken som er de sentrale boligpolitiske aktørene i Norge. Senterpartiet vil
19 fortsette å styrke de boligpolitiske virkemidlene i Husbanken, slik at kommunene blir best mulig i stand til
20 å gjennomføre en aktiv boligpolitikk tilpasset lokale behov. En vellykket boligpolitikk bidrar til at
21 kommunene kan løse mange av sine oppgaver på en god måte. Senterpartiet vil at boligpolitikken skal
22 legge til rette for energieffektive hus og universell utforming.

23 Senterpartiet vil forenkle og avbyråkratisere plan- og byggesaksprosessene slik at kommunene lettere og
24 raskere kan tilrettelegge tomter og behandle byggesaker. Full elektronisk saksbehandling av byggesaker
25 er et viktig forenklingstiltak. Innsigelsesinstituttet utgjør en viktig funksjon i demokratiet, men må
26 begrenses for ikke å blande seg unødig inn i det lokale sjølstyre. Innsigelsespraksisen må strengt
27 begrenses til tunge regionale og nasjonale interesser. Staten må samordne sine innsigelser på et tidligst
28 mulig tidspunkt i prosessen, etter klare tidsfrister.

29 Senterpartiet ønsker å videreføre gunstige beskatningsregler for primærboligen.

30 *Senterpartiet vil:*

- 31 - øke midlene til tilpasningstilskudd gjennom Husbanken for at blant annet eldre og
- 32 funksjonshemmede kan tilrettelegge egne boliger
- 33 - øke formuesgrunnlaget for eiendom utenom eget bosted
- 34 - styrke Husbankens virkemidler for at langt flere vanskeligstilte kan eie egen bolig
- 35 - at kommunene sikres økonomiske rammer til å gi oppfølgingstjenester til personer som har
- 36 vanskeligheter med å ha en stabil bosituasjon
- 37 - styrke Husbanken som samarbeidspartner og tilrettelegger for kommunene blant annet gjennom
- 38 å øke kompetansetilskuddet. Det forventes at kommunene fører en aktiv boligpolitikk, både når
- 39 det gjelder boligforsyningen i sin alminnelighet, og for å hjelpe vanskeligstilte på boligmarkedet
- 40 - bygge betydelig flere studentboliger. Dette vil øke boligforsyningen, avhjelpe boligsituasjonen for
- 41 studentene og lette presset i det øvrige leiemarkedet

- 1 - forenkle plan- og bygningsloven slik at planprosessene går raskere og slik at færre byggetiltak blir
- 2 søknadspliktige.
- 3 - begrense antall innsigelsesinstanser, samordne statlige innsigelser på et tidligst mulig tidspunkt
- 4 etter klare frister og begrense innsigelser til tunge regionale og nasjonale interesser
- 5 - tilrettelegge for full elektronisk saksbehandling av byggesaker i alle kommuner
- 6 - arbeide for tiltak som gir enpersonshusstander kostnader som tar hensyn til faktisk forbruk, f.eks.
- 7 når det gjelder vann og renovasjon

8 ***Dissens Bjørg Bergheim. Vil ha nytt avsnitt:***

9 ***Aleneboende og single***

10 ***Flere og flere av befolkningen lever alene. Disse må betale samme avgifter som en familie med to***

11 ***inntekter. En som bor alene har, i følge SSB 50 000 kr mer i boutgifter enn den som bor i familie. Kvinner***

12 ***er overrepresentert i gruppen av de som bor alene, spesielt i tettbygde strøk.***

13 ***Aleneboende er også overrepresentert i fattigdomsstatistikken.***

14 ***Senterpartiet vil:***

- 15 - ***at avgifter på vann og avløp, renovasjon og strøm fastsettes basert på forbruk***
- 16 - ***innføre skattefradrag for aleneboende***
- 17 - ***utarbeide en helhetlig plan som bedrer aleneboende sin situasjon på boligmarkedet***

1 **3. SAMFUNNET BYGGES NEDENFRA**

2 Senterpartiet ønsker å skape et samfunn med små forskjeller, både økonomisk og sosialt. Tillit, fellesskap
3 og likeverd er hjørnesteinene i det norske samfunnet. Bred folkelig deltagelse i politikk og samfunnsliv er
4 viktig for å skape gode samfunn. Senterpartiet er motstandere av sentralstyring som skaper
5 fremmedgjøring og mangel på ansvar. Det skal være enkelt å engasjere seg i samfunnet. For å sikre dette
6 må vi verne om vår nasjonale uavhengighet og det lokale sjølstyret. I tillegg må mer makt flyttes fra
7 sentraliserte, byråkratiske institusjoner og ut i kommunene der folk bor.

8 De gode nærmiljøene skapes av lokalt engasjement og aktive ildsjeler. Levende lokalsamfunn forutsetter
9 frivillighet, kultur og dugnadsånd. Senterpartiet ønsker ikke en ensretting av norske lokalsamfunn. Vi vil gi
10 folk mulighet til å velge å bo i by eller i bygd. For å gjøre denne valgmuligheten reell må det legges til rette
11 for attraktive lokalsamfunn som folk trives i. Samfunnet er mangfoldig og ulike deler av landet vårt
12 etterspør ulike løsninger. Derfor mener vi at desentralisering av makt gir de beste politiske svarene – for
13 lokalsamfunnet og for landet.

14 Opplevelsen av fellesskap forutsetter at det finnes verdier, symboler og institusjoner som folk føler felles
15 tilknytning til. Senterpartiet slår ring om en samlende folkekirke, monarkiet, den offentlige skolen, det
16 norske språket og andre samlende nasjonale institusjoner fordi vi mener at disse er bærende i den norske
17 identiteten.

18 **Frie og ansvarlige enkeltmennesker**

19 Senterpartiet ønsker et samfunn som gir enkeltmennesket mest mulig frihet. Enkeltmennesket har
20 ufravikelige rettigheter, men også klare plikter, som å respektere andres frihet, ta vare på naturen og
21 bidra til fellesskapet. Samtidig skal samfunnet legge færrest mulig begrensninger på folks livsutfoldelse.

22 Et mer komplekst og digitalisert samfunn gir muligheter for hver enkelt av oss, men innebærer også
23 utfordringer. Overvåking kan være et effektivt tiltak mot kriminalitet, men reiser etiske problemstillinger.
24 Teknologiens muligheter må veies opp mot rettsstatsprinsippene. Senterpartiet ønsker et åpent samfunn
25 bygget på tillit mellom medmennesker og der personvernet spiller en viktig rolle. Overvåking og kontroll
26 må hvile på en etisk og prinsipiell tilnærming og være minst mulig inngripende overfor innbyggerne.
27 Overvåkingssamfunnet flytter ansvaret for eget liv og for anstendig opptreden fra individet til samfunnet.
28 Senterpartiet ønsker ikke en slik utvikling.

29 Kontrakten mellom mennesket som bidrar og tar ansvar, og staten som gir frihet og trygghet, er limet i
30 velferdssamfunnet. Senterpartiet ønsker å styrke dette samspillet. Enkeltmennesket må ansvarliggjøres
31 og staten må ikke innskrenke friheten gjennom mer byråkratisering, kontroll og overvåking. Individets
32 frihet og rettigheter kan trues både av et for sterkt marked og en for sterk stat. Senterpartiet mener at
33 disse må balanseres for å sikre et godt samfunn for enkeltmennesket.

34 **Valgfrihet og trygghet for familien**

35 Senterpartiet ønsker at enhver familie skal kunne velge sin måte å leve livet som familie på, samtidig som
36 de opplever økonomisk og sosial trygghet. Et velfungerende samfunn må legge opp til stabilitet gjennom
37 tilstrekkelig barnetall over tid. Derfor må vi føre en politikk som støtter opp under at folk får barn. I Norge
38 er de aller fleste familier toinntektsfamilier der begge foreldrene er i arbeid fra barna er relativt små.
39 Derfor er det viktig med et godt utbygget barnehage tilbud og god kvalitet i barnehagene. Å sikre og

1 videreutvikle likestillingen mellom kjønnene er vesentlig. For de større barna er det viktig med gode
2 skolefritidsordninger.

3 Senterpartiet ønske å beholde barnetrygden som en god og universell ordning. Dette vil utjamne
4 forskjellene i levekostnader mellom barnefamilier og andre i samfunnet. En god barnetrygd er også et
5 viktig tiltak for fattigdomsbekjempelse.

6 Vi mener at det skal være rom for å prioritere å bruke mer tid med de minste barna. Derfor vil
7 Senterpartiet videreføre den målrettede kontantstøtteordningen for barn i alderen 13 til 18 og 19 til 23
8 måneder.

9 ***Dissens Irene Lange Nordahl, Bjørg Bergheim og Jenny Følling. Vil erstatte avsnittet på linje 6-8 med***
10 ***følgende avsnitt: Senterpartiet ønsker å videreføre den målrettede kontantstøtteordningen, begrenset***
11 ***til barnet fyller 2 år. Det stilles krav om at en av foreldrene skal være hjemme mer barnet i den perioden***
12 ***kontantstøtten mottas.***

13 Senterpartiet mener at vi må bruke mer ressurser på forebygging, foreldreveiledning og samlivstiltak for å
14 snu utviklingen med stadig flere oppløste familier. Familievernet er en forebyggingstjeneste som hjelper
15 familier som sliter før situasjonen blir dramatisk. Senterpartiet mener at vi parallelt med
16 barnevernsreformen må satse på familievernet.

17 **Kvalitet i barnehagene**

18 Senterpartiet ønsker et mangfold av barnehager som har det til felles at de leverer tjenester med god
19 kvalitet, der lek og omsorg er i sentrum. Kvalitet er helt avgjørende for barnas trivsel og utvikling i
20 barnehagen. Dette omfatter både den pedagogiske kvaliteten, de ansattes faglige kompetanse, fysiske
21 omgivelser og antall barn per ansatt. Senterpartiet vil legge til rette for både private og offentlige
22 barnehager, og en trygg og stabil finansiering er avgjørende for å sikre dette.

23 **Et barnevern med barnet i fokus**

24 Barnets beste skal vektlegges ved valg av tiltak. Vi mener det må jobbes mer med forebygging og mindre
25 med reparasjon. Barnevernet må ha mer fokus på å hjelpe familien som helhet og ikke hvert
26 familiemedlem for seg, og hensynet til barnets biologiske foreldre må ivaretas i denne sammenhengen.
27 Omsorgsfamilier må sikres forutsigbare avtaler og god veiledning. Det bør etableres gode
28 samarbeidsforum mellom ulike aktører på barnevernsfeltet, som får tilgang til alle opplysninger som
29 gjelder barnet. Vi ønsker et mangfold blant barnevernsinstitusjonene med både private og offentlige
30 tilbydere og mulighet for lengre avtaleperioder. Samtidig vil vi desentralisere oppgaver, tiltak og ressurser
31 fra staten til kommunene. Helsestasjonene er nøkkelinstitusjoner for å hjelpe utsatte familier og barn.
32 Senterpartiet vil at kommunene skal prioritere helsestasjonene høyere fordi de yter viktig forebyggende
33 arbeid.

34 *Senterpartiet vil:*

- 35 - sikre trygg, stabil og likeverdig finansiering for både offentlige og private barnehager
- 36 - stå som garantist for dagens målrettede kontantstøtte
- 37 - innføre rett til sykepenges for selvstendig næringsdrivende ved fravær på grunn av sykt barn
- 38 - styrke familievernet
- 39 - øke engangsstøtten
- 40 - legge om anbudsprosessen for barnevernsinstitusjoner og gi mer rom for ikke-statlige
- 41 institusjoner

- 1 - sikre at taushetsplikten ikke blir et hinder for tverrfaglig samarbeid, med sikte på best mulig
- 2 oppfølging av utsatte barn
- 3 - overføre vesentlige deler av Bufetats oppgaver til kommunesektoren, og legge til rette for
- 4 interkommunale samarbeid ved hjelp av økonomiske insentiver
- 5 - øke barnetrygden og beholde den som en målrettet, universell ordning

6 ***Dissens Anne Beathe Kristiansen Tinnereim, Bengt Fasteraune. Vil erstatte punktet på linje 5 med***
7 ***følgende punkt: - øke barnetrygden, beholde den som en målrettet universell ordning samtidig som den***
8 ***skattlegges for å ivareta en fordelingseffekt***

9 ***Dissens Trygve Magnus Slagsvold Vedum, Christian Anton Smedshaug, Morten Sjøberg og Ane Kismul.***
10 ***Vil erstatte punktet på linje 5 med følgende punkt: - målrette barnetrygden mot de minste barna***

11 **Kulturen binder mennesker sammen**

12 Senterpartiet vil føre en kulturpolitikk som sikrer at alle får tilgang til kunst- og kulturopplevelser,
13 uavhengig av geografiske, økonomiske og sosiale skillelinjer. Kultur bygger fellesskap og felles identitet.
14 Senterpartiet vil prioritere kulturtiltak som skaper arenaer der folk kan møtes på tvers av ulike skillelinjer
15 og som skaper samfunnsforståelse. Det meste av veksten i kulturmidlene skal gå til lokale
16 kulturaktiviteter, men det skal være rom for å prioritere prosjekter av nasjonal betydning.

17 Et aktivt lag- og foreningsliv krever egnede lokaler og samlingssteder. Offentlige bygg og fellesarenaer bør
18 være tilgjengelige på ikke-kommersielle vilkår for frivillige lag og kulturtiltak i lokalmiljøet. Offentlig
19 finansierte bygg må bygges slik at de kan brukes til ulike aktiviteter og arrangementer.

20 Samfunnet som helhet skal ha ansvar for å ta vare på felles kulturminner. Senterpartiet vil bruke skatte-
21 og avgiftspolitikken aktivt for å bekjempe forfall blant kulturminner, snarere enn å satse på tilskudd for å
22 reparere dem.

23 Bibliotek og museum er kilder til kunnskap og opplevelser som setter folk i stand til å delta aktivt i
24 samfunnet. Samtidig er spesielt bibliotekene viktige integreringsarenaer og etterspurte lavterskeltilbud.
25 Senterpartiet vil verne om disse viktige kulturarenaene og gjøre dem tilgjengelige for flere, og dessuten
26 sikre gratis tilgang i enda større grad enn i dag.

27 **Idrett**

28 Idrettslagene er på små og store steder ofte et av lokalmiljøets viktigste møtesteder. Norsk idrett er
29 mangfoldig og trenger trygghet for finansieringen som kommer fra tippemidlene, og fra den nye
30 momskompensasjonsordningen. Senterpartiet vil sikre fullføringen av endringen av tippeskjelen og en
31 full innføring av momskompensasjonsordningen. Offentlige midler til idrett er en investering både i den
32 enkelte sin livsglede og i fellesskapet. Senterpartiet vil føre en idrettspolitik som stimulerer mange til å
33 være fysisk aktive og som samtidig ivaretar de som har talent til å kunne satse på idretten. Toppidrett og
34 breddeidrett er gjensidig avhengige av hverandre. Derfor mener vi det skal være rom for å satse på begge
35 deler. Vi vil sikre gode rammevilkår til idretten over hele landet. Vi ser idrettspolitikken i sammenheng
36 med vår forebyggingsbaserte tilnærming til helsepolitikken. Det er et selvstendig mål for oss å
37 opprettholde et mangfoldig idrettsliv over hele landet blant annet gjennom utbygging av idrettsanlegg.
38 Utbygging av lavterskeltilbud som er utenom den organiserte idretten, som utbygging av turløyper,
39 ballbinger, og andre nærmiljøanlegg, er en viktig del av den helhetlige idretts- og friluftslivspolitikken.

1 **Bevar mangfoldet i språket**

2 Språket er kulturbærer og identitetsmarkør. Det er også en viktig sosial infrastruktur som sikrer at
3 meninger og debatt kommer fram til mottakere. Derfor er det viktig å sørge for at flest mulig får uttrykke
4 seg på et språk som står dem nær og som de behersker godt. Senterpartiet vil arbeide for å opprettholde
5 det store mangfoldet av språk og dialekter som finnes i Norge.

6 Nynorsk og bokmål er likestilte som språk i Norge. Senterpartiet mener at begge skrifttradisjonene skal
7 dyrkes og sikres. Dette krever en særskilt innsats for å styrke det nynorske skriftmålet. Senterpartiet står
8 fast på at det skal være obligatorisk skriftlig opplæring i begge skriftspråkene på ungdomstrinnet og i den
9 videregående skolen. Sidemålsundervisningen bør styrkes, og alle elever må få egen karakter i sidemål på
10 vitnemålet både i ungdomsskolen og i den videregående skolen.

11 Norsk som fagspråk blir i dag sterkt utfordret av engelsk, spesielt i undervisningen ved universiteter og
12 høyskoler. Vi vil stimulere til mer bruk av norsk som fagspråk for å beholde mangfoldet i det norske
13 språket og for å skape et mer inkluderende arbeids- og samfunnsliv der alle behersker språket som blir
14 brukt. Vi vil motvirke at norsk språk utfases på ulike samfunns- eller fagområder.

15 **Sikre et mangfold av medier**

16 For å sikre at et mangfold av meninger og tema blir belyst i offentligheten må det finnes et bredt spekter
17 av medier. Senterpartiet mener at det skal være momsfrigitt på aviser, bøker og utvalgte tidsskrifter. Vi vil
18 ha en sterk pressestøtte som gir et mangfold av aviser. Vi vil beholde NRK som reklamefri
19 allmennkringkaster med sterke distriktskontor, og opprettholde NRK-lisensen for å sikre NRKs
20 uavhengighet.

21 **Mer rom for frivillig sektor**

22 Senterpartiet ønsker en fortsatt stor og mangfoldig frivillig sektor. Store deler av kultur- og
23 organisasjonslivet bæres av innsatsen til frivillige. Frivillig sektor utfyller offentlig aktivitet og hindrer at
24 kommersielle interesser overtar idrett og kultur. Dette fører til at idrett, lag og foreninger i dag har bred
25 deltagelse, på tvers av økonomisk og sosial bakgrunn. Senterpartiet ønsker å støtte den innsatsen
26 frivilligheten bidrar med. Vi vil gi organisasjonene gode og stabile rammer og et trygt økonomisk grunnlag.
27 Frivilligheten skal ha frihet til å dyrke sin egenart. Dagens tilskuddsordninger for frivillige lag og foreninger
28 er i hovedsak gode. Momskompensasjonsordningen er i denne sammenheng viktig. Vi ønsker å bygge opp
29 under linjen som gir mest mulig lokal aktivitet i frivilligheten. Organisasjoner som driver virksomhet på
30 vegne av det offentlige, som rusomsorg og rehabilitering, skal få mulighet til mer langsiktige avtaler.

31 Byråkratisering er en utfordring for frivillig sektor. Senterpartiet ønsker at frivillig sektor skal kunne
32 forholde seg til enkle søknadsprosedyrer og rapporteringssystemer.

33 *Senterpartiet vil:*

- 34 - sikre gode støtteordninger for bygging av idrettsanlegg, både for bredde- og toppidrett
- 35 - øke støtten til nærmiljøanlegg
- 36 - gi frivillige organisasjoner full momsrefusjon
- 37 - sikre bibliotekene som gratis tilbud
- 38 - beholde tippemonopolet og sikre at mest mulig av inntektene fra spill går til idrett, kultur og
- 39 frivillighet. Omleggingen med større andel av tippemidlene til idretten må gjennomføres
- 40 - desentralisere kulturlivet gjennom å flytte midler og makt fra Kulturrådet til fylkeskommunene
- 41 - at staten skal overta det økonomiske ansvaret for registrering, utgraving og sikring av fornminne

- 1 - arbeide for skatte- og avgiftslettelser for private eiere av fredede og bevaringsregulerte
- 2 eiendommer
- 3 - gi økte midler til tilskudd til kommuner som har store utgifter som følge av regelen om
- 4 språkdeling
- 5 - legge til rette for at frivillige organisasjoner kan beholde og styrke sin rolle i løsningen av
- 6 fellesskapet oppgaver
- 7 - styrke frivilligsentralene

8 **Integrering skjer lokalt**

9 Senterpartiet vil føre en integreringspolitikk som er bygget på at enkeltmennesket har tydelige rettigheter
10 og klare plikter. Vårt mål i integreringspolitikken er at innvandrere får gode norskkunnskaper, at voksne
11 kommer raskt i arbeid og at barn raskt begynner på skole eller i barnehage for å bli en del av det norske
12 samfunnet.

13 Senterpartiet mener at nøkkelen til integrering ligger i aktivitet – i arbeidslivet, på skolen og i
14 lokalsamfunnet. Derfor bør det legges opp til at innvandrere så raskt som mulig bosetter seg i en
15 kommune, får et tjenlig bosted, deltar på introduksjonsprogram, lærer norsk og kommer ut i jobb eller
16 starter på utdanning. Velferdsordninger som er rettet mot innvandrere eller som i stor grad benyttes av
17 innvandrere bør være aktivitetsbaserte for å hindre passivisering. Likestilling er en helt fundamental del
18 av integreringen og deltakelsen i det norske samfunnet. Det norske samfunnet er bygd opp rundt
19 toinntektsfamilier. Å sikre at også innvandrerfamilier blir toinntektsfamilier er det viktigste enkelttiltaket
20 for å hindre fattigdom i innvandrerbefolkningen.

21 Integrering er en tosidig prosess som både nyankomne og de som bor i lokalsamfunnet fra før må bidra til
22 dersom den skal lykkes. Det norske samfunnet skal møte innvandreres kultur, tro og tradisjoner med
23 respekt og innvandrerne må føre sin kultur, tro og tradisjon videre i en form som er forenelig med norsk
24 samfunnsniv. Frivillige organisasjoner kan og bør brukes i integreringsarbeidet. Familier som er nyankomne
25 i et samfunn kan i en periode trenge ekstra oppfølging. Integrering stiller derfor krav til god samhandling
26 mellom etater som barnehagene, skole, helsevesen og sosialtjeneste.

27 Senterpartiet mener at integrering går raskere og enklere i små lokalsamfunn. Derfor mener vi at det er
28 viktig at nasjonale myndigheter sørger for spredt bosetting av innvandrere i hele landet.

29 *Senterpartiet vil:*

- 30
- 31 - styrke kommunenes økonomiske insentiver til å ta imot flyktninger
- 32 - at vertskommunetilskuddet og integreringstilskuddet skal dekke kommunenes reelle utgifter
- 33 - at det skal være frivillig for kommunene å ta imot flyktninger
- 34 - ha gratis kjernetid for alle femåringer i barnehager i områder med stor minoritetsandel i
- 35 befolkningen
- 36 - gjøre idrett og kultur til en viktig arena for integrering av minoriteter
- 37 - gi innvandrere god norskopplæring
- 38 - at statsborgerskap krever bestått norsk språktest og samfunnsfagtest

1 Lokalt folkestyre

2 Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Vårt verdisyn har basis i individer som med ansvar for sine
3 egne liv finner sammen i fellesskap for å styre lokalsamfunn og nasjonalstat. Kjernen i vårt demokratisyn
4 er troen på et sterkt, lokalt folkestyre. Beslutninger blir best når de tas nært den det gjelder. Lokal styring
5 er prinsipielt riktig, det styrker fellesskapet og det er effektivt.

6 Prinsipielt er det lokale folkestyret viktig fordi det gjør det mulig for flere og lettere for alle å engasjere
7 seg og å delta i politiske prosesser. Når flere er involvert før beslutningene fattes, forankres demokratiske
8 vedtak i et bredere lag av befolkningen. Dette styrker tilliten til demokratiet.

9 Lokalt forankrede beslutninger fører på denne måten til at flere føler eierskap til samfunnsutviklingen.
10 Det bygger et sterkere lokalt og nasjonalt fellesskap, og styrker opplevelsen av tilhørighet. Lokale
11 beslutninger er også effektivt. Lokalkunnskap gir mulighet for godt tilpassede løsninger og en effektiv
12 tjenesteproduksjon.

13 Norge er et variert land. Vi har lyktes i å bevare bosetting i alle deler av landet. Dette, sammen med
14 geografisk variasjon, gjør at det er riktig å beholde en mangfoldig kommunestruktur. Både de største og
15 de minste kommunene har etter vårt syn livets rett. For oss er det en forutsetning at eventuelle endringer
16 av kommunegrenser skal skje frivillig og at de må være godt forankret i befolkningen gjennom lokal
17 folkeavstemning.

18 *Senterpartiet vil:*

- 19 - grunnlovsfeste det lokale selvstyret
- 20 - at det norske demokratiet fortsatt bør organiseres i tre nivåer: stat, fylke og kommune
- 21 - sikre innbyggere i byene større medbestemmelse gjennom at bydelene i større grad får makt,
22 innflytelse og ressurser innenfor viktige samfunnsområder
- 23 - fortsette arbeidet med forenkling og avbyråkratisering
- 24 - at kommunesammenslåing kun skal skje frivillig

1 **4. DEMOKRATISK FELLESSKAP I NASJONALSTATEN**

2 Senterpartiet vil jobbe for å skape et samfunn med sterke fellesskap der påvirkningsmuligheter er mest
3 mulig likt fordelt mellom folk og landsdeler. Vi mener at nasjonalstaten er den beste rammen for
4 demokratisk fellesskap.

5 I troen på folkestyret ligger den viktigste grunnen til at Senterpartiet mener at Norge fortsatt skal stå
6 utenfor EU og til at vi er motstandere av EØS-avtalen: Det skal ikke være EU som utformer regler for det
7 norske samfunnet. Våre egne folkevalgte, som kjenner vårt samfunn og som er ansvarlige overfor norske
8 velgere, skal bestemme hvordan Norge skal styres.

9 Folkestyret bygger på at frie og ansvarlige mennesker er i stand til å fatte gode beslutninger for seg selv
10 og de som omgir dem. Troen på folkestyret er grunnleggende i Senterpartiets politikk, både ideologisk og i
11 praktisk politikk. Folkestyre og nasjonal suverenitet er avgjørende for å verne miljø og levekår i samfunnet
12 og for å hindre politisk maktesløshet og fremmedgjøring. Senterpartiet er motstander av overdrevent
13 byråkrati og lovreguleringer. Alle viktige vedtak skal være forankret i offentlig debatt der alle kan delta.
14 Senterpartiet ønsker å desentralisere mer makt til kommunene og fylkeskommunene.

15 Folkestyret er under økende press. Flere utviklingstrekk er med på å skape dette presset. Norsk
16 medlemskap i EØS fører til at EUs regelverk tas inn i norsk lovgivning og regelverk. Rettsliggjøring gir
17 rettsorganene økende betydning på bekostning av folkevalgt myndighet. Sentralisering av makt fører til at
18 flere beslutninger tas i det øvre sjiktet av samfunnets maktstrukturer. Samlet fører disse
19 utviklingstrekkene til at den enkelte folkevalgte har mindre rom til å sette nye politiske ideer ut i livet, og
20 til at avstanden fra den enkelte borger til dem som sitter med makt, øker. Senterpartiet ser med
21 bekymring på at valgdeltagelsen går ned. Vi mener at en revitalisering av den folkevalgtes rolle, gjennom
22 å gi mer makt tilbake til de folkevalgte på alle nivåer, kan være med på å snu denne utviklingen.

23 Kommunen står sentralt i Senterpartiets folkestyretenkning. Vi blir alle født som et individ i en familie, blir
24 del av fellesskapet i et nærmiljø og innbyggere i en kommune. Kommunen står for mange av
25 velferdsytelsene vi er mottagere av, fra vogge til grav. Senterpartiet ønsker å flytte ansvaret for flere
26 viktige samfunnsoppgaver fra statlig til kommunalt nivå. Vi mener dette sikrer god lokal tilpasning og kort
27 vei fra tjenesteleverandør til bruker og dermed bedre muligheter for demokratisk påvirkning. Dersom
28 kommunene får tildelt flere oppgaver, må de også få tilført midler til å kunne utføre oppgavene.
29 Senterpartiet kommer derfor til å fortsette å arbeide for en styrket kommuneøkonomi i den kommende
30 stortingsperioden.

31 *Senterpartiet vil:*

- 32 - endre Grunnloven slik at areal og tallet på norske statsborgere, ikke folkeregistrerte, ligger til
- 33 grunn for fordelingen av stortingsmandater mellom fylkene
- 34 - at alle avgjørelser som krever politisk skjønn skal avgjøres av politikere
- 35 - flytte oppgaver fra statlig til kommunalt og fylkeskommunalt nivå
- 36 - fortsette å styrke kommuneøkonomien for å gi kommunene bedre mulighet til å yte velferd og
- 37 ivareta infrastruktur
- 38 - arbeide for en valgordning som gir velgerne større direkte makt over personsammensetningen på
- 39 Stortinget
- 40 - fortsatt ha stortingsvalg og kommune- og fylkestingsvalg annethvert år
- 41 - skrive Norges Bank inn i Grunnloven, slik tilfellet var mellom 1814 og 1911

- 1 - legge til rette for at stortingsrepresentanter skal avlegge ed til Grunnloven ved åpningen av hver
- 2 stortingsperiode
- 3 - at terskelen for statlig rettighetslovgivning, øremerking, maks- og minstenormer skal være høy

4 **Effektiv forvaltning**

5 Et effektivt byråkrati med høy tillit i befolkningen er en forutsetning for en velfungerende moderne stat.
6 Et velfungerende byråkrati gjør det mulig for en stat å kreve inn skatt, sikre et godt utdannings- og
7 helsetilbud, opprettholde et rettsvesen og å bygge infrastruktur for å nevne noe. Samtidig kan
8 byråkratisering og rettsliggjøring gå på bekostning av folkevalgt myndighet på en måte som strider mot
9 den demokratiske ideen om at et misfornøyd flertall kan kaste de ansvarlige ved valg. På den ene siden
10 kan byråkrati være rasjonelt og sikre likebehandling. På den andre siden kan det være med på å
11 undergrave folks samfunnsengasjement fordi de opplever at de har liten eller ingen mulighet til å påvirke
12 hvordan beslutningene i samfunnet tas. Underliggende statlige etater og direktorater utøver i dag stadig
13 større innflytelse i saker som krever politisk skjønn, i stedet for å drive ren iverksetting av politisk fattede
14 vedtak. Senterpartiet mener at dette er en av de største utfordringene som det norske demokratiet står
15 overfor.

16 Vi mener at lover og regelverk skal være enkle å forstå. Noe annet vil være en trussel mot demokratiet.
17 Overdreven byråkratisering skaper frustrasjon, ineffektivitet og stjeler ressurser fra viktige
18 samfunnsoppgaver. Utfylling av skjema for ulike kontroll- og registreringsformål, søknadsprosesser for å
19 få ulike tillatelser og rapportering til myndighetene i forbindelse med oppussing, bygging eller
20 næringsvirksomhet bør begrenses. Ulike offentlige etater besitter en lang rekke opplysninger om hver
21 enkelt innbygger. Vi mener at opplysningene må gjenbrukes på tvers av etatene i større grad enn det som
22 er tilfellet i dag. Dette krever at datasystemene i offentlig sektor kan brukes på tvers av sektorer og etater.

23 Senterpartiet er motstandere av EØS-avtalen. Avtalen medfører blant annet at embetsverkets og
24 byråkratiets stilling styrkes på bekostning av folkevalgte politikere. Samtidig medfører EØS-avtalen at den
25 dømmende makt, domstolene, styrker seg på bekostning av utøvende og lovgivende makt, regjering og
26 storting. Rettsliggjøringen av politikken medfører mer regelstyring og byråkratisering. Ideen bak EUs
27 regelverk er harmonisering og standardisering. EU-retten er mer detaljregulert enn norsk rett og med
28 mindre rom for skjønn i forvaltningen. Resultatet blir byråkrati, stivbeint praksis og manglende lokal
29 tilpasning.

30 *Senterpartiet vil:*

- 31 - redusere offentlig byråkrati
- 32 - forenkle kontroll- og rapporteringssystemene i det offentlige slik at flere ressurser kan brukes til
- 33 tjenesteproduksjon
- 34 - arbeide for forenkling av lover, forskrifter og skjema
- 35 - sikre at offentlig byråkrati og prosesser er åpne og gir rom for innsyn
- 36 - jobbe for at kravene som stilles til næringslivet er gjennomførbare også for små og mellomstore
- 37 bedrifter
- 38 - samordne statlige innsigelser og sette klare tidsfrister og begrensninger for å unngå unødige
- 39 forsinkelser i planprosesser
- 40 - samle ansvaret for statlig arbeid med arealplanprosesser i Kommunal- og regionaldepartementet
- 41 - at tilskudd til kommuner og fylkeskommuner i hovedsak gis som frie midler

1 Kirke, religion og livssyn

2 Religion og livssyn er en grunnleggende dimensjon i mange menneskers liv. I tillegg til å være et
3 trossamfunn, er Den norske kirke også en viktig kulturbærer. Selv om en stor andel av Kirkens
4 medlemmer sjelden bruker Kirken i det daglige, oppfattes den likevel som en viktig institusjon for den
5 enkelte. Fortsatt er 77 prosent av befolkningen medlemmer av Den norske kirke. Dette viser tydelig at
6 Kirken fortsatt har høy oppslutning i folket. Derfor mener Senterpartiet at kirke, religion og livssyn fortsatt
7 bør være et offentlig anliggende. Både staten og kommunene spiller en viktig rolle for å understøtte folks
8 mulighet til å utøve tro og livssyn.

9 Den nye kirkeordningen har gitt Den norske kirke selvstyre i utnevning av biskoper og proster.
10 Evalueringen av demokratireformen som ble gjennomført ved de to siste kirkelige valgene avdekket store
11 svakheter i valgprosedyrer og gjennomføring. Det påhviler nå Kirken et stort ansvar i å sikre sterkere
12 demokratisk legitimitet og forankring hos sine medlemmer, og videreføre Kirken som en bred og
13 inkluderende folkekirke.

14 Tros- og livssynsfrihet er en grunnleggende rettighet og skal understøttes av en politikk som ivaretar ulike
15 tros- og livssynssamfunn sine muligheter til å utøve sin tro.

16 For å sikre nødvendig legitimitet og representativitet for de kirkelige organer, er det nødvendig å
17 videreutvikle den kirkelige valgordningen.

18 *Senterpartiet vil:*

- 19 - holde på en grunnlovsforankret folkekirke
- 20 - videreføre en offentlig finansiering av Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn
- 21 - etablere en valgordning for de kirkelige valgene som sikrer medlemmene reelle valgmuligheter og
22 bedre representativitet
- 23 - gjennom stat og kommune sikre at Den norske kirke opprettholdes som en landsdekkende kirke
24 med tilstedeværelse der folk bor
- 25 - opprettholde offentlig støtte til trossamfunn utenfor Den norske kirke, private stiftelser og
26 frivillige organisasjoner innenfor Den norske kirke for oppføring og kjøp av bygg for utøvelse av
27 sin religiøse tro
- 28 - at alle trossamfunn som mottar statstøtte skal ha et minste antall medlemmer
- 29 - øke tallet på preste- og diakonstillinger for å sikre prestenes arbeidsvilkår og bedre
30 rekrutteringen til tjenesten
- 31 - oppheve prestenes boplikt
- 32 - sikre økt tilgang til livssynsnøytrale seremonirom
- 33 - styrke finansieringen og støtten til vedlikehold og rehabilitering av kirkebygg
- 34 - likestille middelalderkirker med stavkirker ved tildeling av statlige midler

35 Justispolitikk

36 Senterpartiet vil føre en justispolitikk som sikrer borgernes trygghet og rettssikkerhet. Vi vil sikre dette
37 gjennom en justissektor der stikkordene er økt nærhet, mer samhandling og mer forebygging. Voldtekt,
38 ran, drap og vold er alvorlig kriminalitet som må prioriteres høyt i hele straffesaksjeden. Når publikum
39 opplever at disse sakene ikke blir oppklart svekkes den allmenne rettsoppfatningen.

1 Senterpartiet er opptatt av å stoppe den organiserte kriminaliteten som følger av frie grensepasseringer i
2 Europa. Vi vil derfor gå inn for økte straffer for brudd på innreiseforbudet som personer som begår
3 kriminalitet i Norge blir ilagt. Personer som blir ilagt innreiseforbud til Norge har forbrutt seg mot norsk
4 lov, og deres brudd på innreiseforbudet oppdages som regel ved at de på nytt begår kriminalitet i Norge.
5 Vi mener at det av allmennpreventive grunner må slås hardt ned på slik grenseoverskridende,
6 gjentakende og ofte organisert kriminalitet.

7 **Politiet**

8 Senterpartiet ønsker et lokalt politi, som har god kompetanse om sitt lokalsamfunn og som kan jobbe
9 forebyggende i samhandling med andre organer. Nærpolitiet betyr mye for lokalsamfunnet, og trygghet
10 er en av bærebjelkene for livskraftig bosetting i hele landet. Lokal tilstedeværelse setter politiet i stand til
11 å forebygge og oppdage kriminalitet på et tidlig tidspunkt. Et "reparasjonspoliti" vil bare kunne være til
12 stede når skaden er skjedd.

13 Prioriteringen av politiets ressurser er viktig for hvordan etaten utvikler seg over tid. På den ene siden har
14 særorganene i politiet, som Kripos og Økokrim, oppgaver som blir stadig mer relevante ettersom
15 kriminaliteten blir mer organisert, spesialisert og profesjonalisert. På den andre siden er det viktig for
16 folks rettsoppfatning og opplevelse av trygghet at politiet er til stede og synlige i deres nærmiljø.

17 Senterpartiet mener at alle, uansett bosted, skal kunne føle at deres sikkerhet blir godt ivaretatt av et
18 tilstedeværende og synlig politi. Vi ønsker derfor å opprettholde en desentralisert politidistrikt- og
19 lensmannsstruktur for å sikre beredskap og nødvendig lokalkunnskap. Nærpolitimodellen må bevares og
20 videreutvikles. Nærpolitiet er viktige forebyggere fordi politiet som arbeider i lokalsamfunnene tidlig kan
21 se tegnene til kriminelle utfordringer, og kan gripe inn tidlig for å hindre at kriminelle miljøer utvikler seg.
22 Nærpolitiet har også en viktig rolle når det kommer til informasjonsinnhenting knyttet til organisert
23 kriminalitet som særlig utgjør et problem i de store byene, men som ofte også har forgreininger til mindre
24 og mer gjennomsiktede samfunn.

25 Det er en styrke ved norsk politi at det både har sivile og uniformerte oppgaver og besitter bred
26 kompetanse. Vi ønsker et politi med et bredt spekter av oppgaver, fra etterforskning og ordenstjeneste til
27 utstedelse av pass og ulike tillatelser.

28 Politiet må bli mer effektive uten at det går på bekostning av kvalitet og tilstedeværelse. Bruk av ny
29 teknologi vil redusere avstandsulempene og danne grunnlag for å desentralisere flere av politiets
30 oppgaver og ressurser.

31 Folk skal vite hvor raskt de kan forvente at politiet skal komme etter en utrykning. Det er viktig for tilliten
32 til landets politiberedskap at det blir satt klare mål for dette.

33 **Kriminalomsorg**

34 Kriminalomsorgen skal i størst mulig grad redusere tilbakefall til kriminalitet. Da må
35 straffegjennomføringen bygge på rehabilitering som gjør innsatte i stand til å leve lovlydige liv etter endt
36 soning. For de som soner korte dommer ønsker Senterpartiet at ordningen med hjemmesoning bygges ut
37 til å bli et landsdekkende tilbud og at samfunnsstraff, promille- og narkotikaprogram skal benyttes i større
38 grad.

39 Unge lovbrøyttere må hindres i å etablere en kriminell løpebane. De bør bare unntaksvis plasseres i fengsel
40 med høyt sikkerhetsnivå, men heller basere seg på andre typer institusjoner, tverrfaglige tjenester og
41 samfunnsstraff. De samfunnsmessige kostnadene, i tillegg til vedkommendes personlige belastning, er så
42 omfattende at Senterpartiet mener at dette er den gruppen som bør prioriteres først i kriminalomsorgen.

1 **Domstolene**

2 Senterpartiet vil opprettholde en desentralisert domstolsstruktur for å ivareta den lokale rettspleien og
3 sikre folk lett tilgang til konfliktløsning. Krav til kompetanse, fleksibilitet og kapasitet kan løses på en like
4 god måte i en desentralisert struktur, som i en sentralisert.

5 Generelt ønsker vi å opprettholde domstolenes generelle kompetanse, heller enn å opprette
6 spesialdomstoler. Jordskiftedomstolene må opprettholdes som selvstendige domstoler da deres
7 saksområde krever en spesiell type kompetanse. Jordskiftedomstolene har vist seg effektive, med høyt
8 faglig nivå og stor tillit hos de som får sine saker avgjort der. Senterpartiet mener at jordskiftedommerne
9 må ha samme system for lønnsfastsettelse som alminnelige dommere, for å sikre et lønnsnivå som gir
10 tilstrekkelig rekruttering til domstolen.

11 Senterpartiet vil opprettholde juryordningen og mener at det fortsatt er et viktig poeng at man skal
12 dømmes av sine likemenn. Tillit til strafferetten avhenger av folkelig deltakelse, engasjement og kontroll.
13 Juryen er en viktig del av demokratiet, folkestyret og den norske tradisjonen. Straffesaker som blir
14 behandlet med jury, setter krav til både forsvarere og aktorat om å framstille saken på en grundig og
15 folkelig måte, som også de som ikke er jurister kan forstå. Lekdommere representerer den
16 rettsoppfatningen som til enhver tid utvikler seg i samfunnet. Rettspraksis skal ikke bare endre seg når
17 Stortinget vedtar nye lover, men også utvikle seg over tid i takt med samfunnet.

18 **Beredskap**

19 Senterpartiet vil arbeide for å sikre alle deler av landet god beredskap ved naturkatastrofer eller andre
20 krisesituasjoner. Det viktigste er kommunene, frivillige aktører, nærpoltiet, Sivilforsvaret, Forsvaret
21 (spesielt Heimevernet) og helsetjenesten.

22 Spredt bosetting, store avstander og krevende topografi gjør at lokalkunnskap og raskt tilgjengelige
23 ressurser blir avgjørende når det skjer dramatiske hendelser. Den lokale situasjonsforståelsen kan spille
24 en avgjørende rolle når beslutninger skal tas raskt i uoversiktlige situasjoner. Alle skal ha trygghet for
25 bistand ved behov, uansett hvor man befinner seg. Forsvaret, med sin fleksible militære organisasjon som
26 er trent for militære operasjoner, kan spille en svært nyttig rolle når flom, uvær og andre naturkatastrofer
27 eller kriser inntreffer.

28 **Fri rettshjelp**

29 Fri rettshjelp er viktig både som rettssikkerhetsgaranti og som et ledd i fattigdomsbekjempelsen. Behovet
30 for rettshjelp er stort, særlig for vanskeligstilte grupper i samfunnet. Fri rettshjelp til flere vil føre til større
31 rettslig likhet mellom ulike sosiale grupper. Det vil også sikre at man i større grad fanger opp de som har
32 rettshjelpsbehov også utenfor de største byene. Økt fokus på oppsøkende virksomhet er viktig, særlig i
33 distriktene der det kan være store avstander og få tilbud om rettslig bistand.

34 *Senterpartiet vil:*

- 35 - styrke rettshjelpsordningen, og utvide den til å omfatte flere rettsområder
- 36 - bevare og videreutvikle nærpoltimodellen
- 37 - innføre en geografisk definert responstid for politiet
- 38 - videreføre bruk av jury
- 39 - arbeide for å sikre jordskiftedommerne et lønnsnivå som gir tilstrekkelig bemanning og
- 40 rekruttering ved jordskifterettene
- 41 - at redningshelikoptre skal kunne brukes til forflytning av militært personell dersom det sivile
- 42 samfunn opplever kriser som tilsier at det er nødvendig å bruke slikt personell

- 1 - gjeninnføre forbud mot tiggning
- 2 - gå mot generell bevæpning av politiet, men utvide ordningen med fremskutt lagring av våpen

3 **Forsvars- og sikkerhetspolitikk**

4 Senterpartiet ønsker et folkeforsvar som har tilstedeværelse i hele landet og fokus på de nasjonale
5 interessene. Målet for vår forsvars- og sikkerhetspolitikk er å hevde norsk suverenitet, sikre nasjonale
6 interesser og medvirke til å sikre internasjonal stabilitet. Hovedoppgaven til Forsvaret skal være å forsvare
7 norsk territorium. På grunn av landets geografiske utstrekning, topografi og store havområder skal Norge
8 ha et nasjonalt og selvstendig forsvar med egnede kapasiteter på land, i luft og på sjø. Vi mener at Norge
9 fortsatt skal basere sin forsvars- og sikkerhetspolitikk på medlemskapet i NATO og aktivt arbeid i FN.
10 Senterpartiet mener at Norge skal være en aktiv bidragsyter til internasjonal stabilitet gjennom et aktivt
11 diplomati, humanitær bistand og deltagelse i fredsbevarende operasjoner. Deltagelse i FN-ledede
12 operasjoner må prioriteres. Norges rike ressurser på kontinentalsokkelen og i havområdene utenfor
13 Norge stiller krav til forsvars- og sikkerhetspolitikken. Nordområdene forblir Norges viktigste strategiske
14 satsningsområde i utenriks- og sikkerhetspolitikken. Tilstedeværelse i nord vil derfor være av de viktigste
15 nasjonale oppgavene for Forsvaret.

16 Folkeforsvaret er et forsvar for og av folket. I folkeforsvaret utgjør verneplikten bærebjelken. Verneplikten
17 sikrer tilstrekkelig rekruttering til Forsvaret, fra alle samfunnslag og landsdeler. Dette er med på å skape
18 gjensidig forståelse og tillit mellom Forsvaret og folket. Samtidig mener Senterpartiet at det moderne
19 innsatsforsvaret er avhengig av at mange avtjener verneplikten slik at Forsvaret sikres en stor
20 rekrutteringsbase for både vervede og befal.

21 Vi ønsker en hær med rask reaksjonsevne, men også tilstrekkelig utholdenhet til å kunne utføre sine
22 oppgaver over tid. Sjøforsvaret må øke øvingsaktiviteten og tilstedeværelsen i nord. Kystvakten skal
23 hevde nasjonal suverenitet og utøve jurisdiksjonsmakt og må få tilstrekkelige ressurser til å ivareta sine
24 oppgaver tilfredsstillende. Luftforsvaret spiller en viktig rolle i framtidens forsvar, der nye kampfly og
25 helikoptre er sentrale elementer. Vi ønsker at investeringen i nye kampfly i minst mulig grad skal påvirke
26 de andre forsvarsgrenenes ressurser. Derfor mener vi at Luftforsvarets basestruktur og kapasiteter må
27 gjøres mer kostnadseffektiv slik det legges opp til i den gjeldende langtidsplanen for Forsvaret.
28 Heimevernet skal være en desentralisert, landsdekkende og gjenkjennelig del av forsvaret som baserer sin
29 rekruttering på verneplikten. For å kunne oppfylle disse målene må antallet soldater i Heimevernet
30 opprettholdes på omtrent samme nivå som i dag samtidig som områdene trener årlig.

31 Forsvaret har i de senere årene deltatt i mange internasjonale operasjoner. Senterpartiet mener at både
32 Forsvaret og samfunnet har et stort ansvar for å ta hånd om veteraner som vender tilbake fra operasjoner
33 med fysiske eller psykiske skader.

34 Senterpartiet mener at det må forankres i Stortinget dersom regjeringen ønsker å sende norske styrker ut
35 i væpnet konflikt utenfor NATOs grenser. Dagens ordning med konsultasjon i den utvidede
36 utenrikskomiteen sikrer etter Senterpartiets mening ikke et godt nok ordskifte for å ta slike beslutninger.
37 Ved utløsning av NATO-paktens artikkel fem skal dagens praksis videreføres.

1 *Senterpartiet vil:*

- 2 - prioritere den nasjonale forsvarsevnen
- 3 - ha et forsvar basert på allmenn verneplikt som er tilpasset Forsvarets behov for forsvar av norsk
- 4 territorium

5 ***Dissens Sandra Borch, Irene Lange Nordahl, Anne Beathe Kristiansen Tvinnereim. Vil erstatte punktet på***
6 ***linje 3-4 med følgende: - Ha et forsvar basert på en allmenn og kjønnsnøytral verneplikt som er tilpasset***
7 ***Forsvarets behov for forsvar av norsk territorium***

- 8 - fortsatt prioritere å øke ressursene til øving og trening av Heimevernet
- 9 - arbeide for et tettere nordisk forsvarssamarbeid blant annet når det gjelder ressursovervåkning,
- 10 deltagelse i internasjonale operasjoner, materiellinnkjøp, øvelser, skytefelt og utdanning
- 11 - ikke avgi militære styrker til internasjonale operasjoner utenfor NATO uten forankring i FN-
- 12 pakten og et klart FN-mandat
- 13 - være restriktiv til videre utvidelse av NATOs geografiske område
- 14 - bedre ettervernet for veteraner
- 15 - øke implementeringen av FNs resolusjoner om kvinners rettigheter i og etter krig og konflikt
- 16 - flytte statlige kompetansearbeidsplasser ut av Oslo-regionen og knytte dem til allerede etablerte
- 17 fagmiljø som ivaretar operativ og utdanningsmessig virksomhet. Dette vil bedre arbeidstilbudet
- 18 for medflyttere og andelen forsvarsansatte som pendler mellom jobb og familie minskes.
- 19 - vurdere flytting av Krigsskolen og andre forsvarsinstitusjoner i Oslo
- 20 - åpne opp for gradert førstegangstjeneste med mulighet for to ulike løp, 6 og 18 måneder

21 **Internasjonal politikk**

22 Senterpartiets vil føre en utenrikspolitikk der målene er å styrke folkestyret, sikre rettferdig fordeling,
23 styrke menneskerettighetene og bidra til ansvarlig fordeling og bruk av naturressurser. Hovedpilarene i
24 utenrikspolitikken skal fortsatt være medlemskapet i NATO og en aktiv pådriverrolle i FN. I en tid der
25 internasjonale maktforhold er i rask endring framstår NATO-medlemskapet som stadig viktigere for å sikre
26 Norges sikkerhet. Som et lite land med store ressurser er Norge avhengig av en avtaleregulert
27 verdensorden. Senterpartiet ønsker at Norge fortsatt skal være en aktiv pådriver for en FN-ledet
28 verdensorden og for reform av FN-systemet for å oppnå en mer effektiv verdensorganisasjon. Respekten
29 for menneskerettighetene må ligge til grunn for det norske internasjonale engasjementet.

30 Globale fellesutfordringer må løses i et mellomstatlig system der politikere er ansvarlig for løsningene. Vi
31 trenger et FN med høy legitimitet og er ikke tjent med at nye arenaer som G20 eller koalisjoner av
32 frivillige i større grad legger premissene for internasjonal politikk. FNs rettighetsfokus er en viktig motvekt
33 mot økonomisk fokus i andre organisasjoner. Senterpartiet ønsker derfor FN som en sterkere aktør på
34 flere områder, som for eksempel finans og handel. Norge må aktivt støtte reformarbeid i organisasjonen.
35 Norske bidrag via FN må i størst mulig grad være ubundne, for eksempel som multilateral bistand.

36 Økonomiske forskjeller på verdensbasis kan utvikle seg til å bli sikkerhetspolitiske utfordringer.
37 Senterpartiet mener at Norge skal ha et fortsatt høyt nivå på utviklings- og nødhjelp. Landbruk er en av
38 sektorene som i årene framover bør prioriteres høyere på utviklingsbudsjettet, ettersom ingen andre
39 næringer kan måle seg med landbruket når det gjelder å skape sysselsetting og økonomiske ringvirkninger
40 for de aller fattigste i verden. Norge har høy kompetanse og velfungerende modeller for organisering
41 innen landbruket, noe utviklingspolitikken i større grad enn i dag bør dra veksler på. Norsk utviklingshjelp
42 bør fokusere tematisk på områder der Norge kan bidra med særskilt kompetanse, deriblant landbruk,

1 forvaltning av petroleumsressurser, marine ressurser og likestilling. Senterpartiet vil motarbeide
2 korrupsjon, diktatur og vanstyre gjennom målrettet, faglig bistand og styrking av sivilsamfunnet.

3 Internasjonal handelspolitikk må utvikles med bærekraft og omfordeling som rettesnorer. Senterpartiet
4 mener at alle land skal ha rett til å produsere mat til egen befolkning og vil stanse dumping av matvarer.
5 Dette må også være Norges posisjon i internasjonale handelsforhandlinger. Norge importerer om lag
6 halvparten av sitt forbruk av landbruksvarer. Senterpartiet vil medvirke til at andelen av
7 landbruksimporten som kommer fra de minst utviklede land øker. Investeringer i landbruket i
8 utviklingsland er den beste måten å sikre verdens befolkning nok mat på i framtida. Det meste av
9 landbruket i fattige land gir lite utbytte og det er et stort potensial for effektivisering. I dag er 70 prosent
10 av verdens mat produsert på gårder med mindre enn to mål jord og disse er i hovedsak drevet av kvinner.
11 Får disse kvinnene mer for sine avlinger vil det bidra til redusert fattigdom og sult.

12 Senterpartiet ønsker ikke en ytterligere liberalisering av verdenshandelen. Ikke alle sektorer egner seg for
13 liberalisering gjennom internasjonale handelsavtaler. Vi vil støtte opp om interessene til de fattigste
14 landene i WTO. Senterpartiet mener at blant annet naturressurser, viktig infrastruktur, kommunikasjon og
15 sentrale offentlige tjenester er områder som ikke bør liberaliseres i et internasjonalt handelssystem.
16 Flertallet av de fattige landene er først og fremst avhengige av bedre infrastruktur for å få tilgang til
17 hjemlige og regionale markeder og handelsliberalisme hindrer ofte dette.

18 Klimakrisen er hele verdens problem. Tiltakene som settes i verk er viktige for alle land, ikke bare for de
19 som rammes først av krisen. Klimaflyktningene kan bli mange og de sikkerhetspolitiske utfordringene
20 store dersom store befolkningstette områder ikke lenger er beboelige eller egner seg for matproduksjon.
21 Senterpartiet vil arbeide aktivt for sterke internasjonale klimaavtaler. Vi ønsker å styrke
22 landbruksbistanden som et klimatiltak.

23 Senterpartiet viser til at nordområdene er landets viktigste utenrikspolitiske satsingsområde, med rike
24 naturressurser, muligheter for nye seilingsleder og stort potensial for utvikling. Senterpartiet vil legge til
25 rette for en positiv utvikling i nord gjennom en aktiv næringspolitikk, satsing på sikkerhet, kompetanse og
26 infrastruktur.

27 **EU og EØS**

28 Norge har i dag et nært samarbeid med EU på en lang rekke områder. Norge og EU har gjensidig interesse
29 av tett samhandling. Senterpartiet vil fremdeles arbeide aktivt mot norsk EU-medlemskap. EU utvikler seg
30 stadig mer i retning av en føderal statsdannelse. Den pågående krisen i Europa, spesielt i eurolandene, har
31 vist at EU som politisk prosjekt og euro-samarbeidet som økonomisk konstruksjon har svakheter som
32 Senterpartiet har advart mot i en årrekke.

33 Senterpartiet mener at Norge må ha en restriktiv holdning til avståelse av suverenitet over viktige
34 samfunnsoppgaver gjennom EØS-avtalen. Samtidig er medlemskap i EU enda mer vidtrekkende enn EØS,
35 blant annet når det gjelder landbruks-, fiskeri-, finans-, utenriks- og forsvarspolitik. Medlemskap i EU ville
36 vært en utvikling i negativ retning for disse politikkområdene.

37 Vi ønsker å erstatte EØS-avtalen med handels- og samarbeidsavtaler med EU for å sikre våre interesser.
38 Senterpartiet har i regjering vist at det er mulig å utnytte handlingsrom knyttet til pålegg fra EU, som
39 differensiert arbeidsgiveravgift og hjemfallsrett. Dette har vært arbeids- og tidkrevende prosesser som
40 kunne ha vært løst ved en annen samarbeidsform med EU, enn EØS-avtalen. Så lenge Norge er en del av
41 EØS vil Senterpartiet arbeide for at en aktiv bruk av reservasjonsretten. Vi vil også i større grad benytte

1 handlingsrommet innenfor dagens avtale for å kompensere for negative sider ved avtalen og samtidig
2 initiere en politisk dialog i EØS-rådet for å bøte på det demokratiske underskuddet ved avtalen.

3 *Senterpartiet vil:*

- 4 - ha som hovedregel at internasjonale operasjoner Norge deltar i, blir grundig evaluert
- 5 - arbeide for en ny klimaavtale som inkluderer alle land etter Kyoto-perioden. Denne må baseres
6 på prinsippet om at de rike landene bærer hoveddelen av kostnadene for klimaendringene som
7 allerede er oppstått
- 8 - ha et internasjonalt forbud mot atomvåpen
- 9 - at Norge skal arbeide for flere internasjonalt forpliktende miljøavtaler under FN
- 10 - legge bedre til rette for at importerte varer som både rike og fattige land produserer blir
11 importert fra de fattigste landene (MUL-landene)
- 12 - at Norge skal arbeide internasjonalt for at alle former for eksportstønad og dumping av matvarer
13 skal stanse
- 14 - ha som mål å øke satsingen på landbruksbistand til 10 prosent av budsjettet, og at bistanden skal
15 dra veksler på den norske måten å organisere landbruket på
- 16 - arbeide for et nytt WTO-mandat basert på prinsippet om alle lands rett og plikt til egen
17 matproduksjon
- 18 - sikre at distriktspolitikk, sysselsettingspolitikk og likestillingspolitikk ikke skal kunne utfordres av
19 internasjonale handelsregler
- 20 - erstatte EØS-avtalen med handels- og samarbeidsavtaler med EU
- 21 - stå som garantist mot norsk EU-medlemskap og arbeide aktivt mot en norsk EU-søknad
- 22 - bruke reservasjonsretten i EØS-avtalen mer aktivt, og konsekvent avvise regelverk som ikke er
23 EØS-relevant
- 24 - reservere oss mot direktiver og forordninger gjennom EØS eller mot andre avtaler som truer den
25 norske velferdsmodellen eller grunnleggende norske interesser
- 26 - at Norge prioriterer en nordisk styrke i FN-regi framfor deltagelse i den nordiske militære
27 innsatsgruppa til EU
- 28 - at Norge skal bruke bistand aktivt for å bidra til at det blir produsert nok mat i verden og samtidig
29 redusere klimautslippene gjennom økt satsning på småskalaproduksjon i landbruket
- 30 - styrke grensekontrollen gjennom å tilføre økte ressurser til toll og politi
- 31 - utrede en britisk løsning istedenfor Schengensamarbeid
- 32 - at handels- og investeringsavtaler ikke må undergrave politisk sjølråderett og råderetten over
33 naturressursene
- 34 - arbeide for tettere samarbeid med Storbritannia i EU- og EØS-spørsmål

35 **Innvandring**

36 Senterpartiet vil føre en innvandringspolitikk som setter menneskeverd i fokus og der enkeltmennesket
37 har klare rettigheter og plikter. Ethvert individ som søker asyl og opphold i Norge, skal ha trygghet for at
38 rettsikkerheten ivaretas og at en får oppfylt sine rettigheter som individ.

39 Arbeidsinnvandring til Norge utgjør et betydelig bidrag til befolkningsoverskuddet i alle regioner. Den
40 utgjør en viktig faktor i norsk økonomi, samtidig som det stiller oss overfor nye utfordringer når det
41 kommer til hvordan velferdsstaten skal innrettes.

42 Den totale innvandringen må ikke være høyere enn at det kan håndteres ved løpende integrering og
43 innenfor vår eksisterende og framtidige infrastruktur. Vi må unngå at den totale innvandringen skjer

1 raskere enn vi kan tilby skoler, veier, kollektivtransport og boliger. De kommende år må den totale
2 innvandringen i pressområder reduseres.

3 **Arbeidsinnvandring**

4 Arbeidsinnvandring har i løpet av de siste tiårene gitt et positivt bidrag til norsk økonomi og
5 velferdsutvikling. Senterpartiet ønsker å legge til rette for at arbeidsinnvandringen styres til alle regioner
6 av landet for å bidra til næringsliv og aktivitetsvekst. I dag består nettoinnflyttingen til Osloregionen først
7 og fremst av innvandring. Å kanalisere denne delen av befolkningsveksten til andre regioner vil være en
8 hovedutfordring for å sørge for god regional balanse i bosetting og næringsutvikling på sikt.

9 Vi mener at arbeidsinnvandring til Norge må være basert på behovene i norsk arbeidsliv så langt det lar
10 seg gjøre. Konkret betyr dette at vi ønsker en strengt regulert arbeidsinnvandring fra land utenfor EØS,
11 der kravene til blant annet spesialistkompetanse må følges strengt. Det er en målsetting å begrense
12 arbeidsinnvandringen for i større grad å bruke de ubenyttede menneskelige ressursene i Norge.

13 Innvandrere fra EØS-området representerer en utfordring for de norske velferdssystemene ettersom
14 store befolkningsgrupper opparbeider seg velferdsrettigheter etter kort tids opphold i Norge. På sikt
15 utfordrer dette bærekraften til det norske velferdssystemet. Senterpartiet stiller spørsmål ved
16 innretningen på ordningene og mener det er behov for innstramning og å utfordre EØS-avtalen på dette
17 området.

18 Det er tendenser til at arbeidsinnvandring utfordrer lønnsdannelsen i Norge, spesielt i yrker der man ikke
19 trenger å beherske norsk som arbeidsspråk. Vi mener at norske myndigheter må regulere arbeidslivet
20 best mulig for å unngå dette.

21 **Asylpolitikk**

22 Senterpartiet vil ha en konsekvent asylpolitikk der rettssikkerhet og menneskerettigheter ivaretas.
23 Senterpartiet vil videreføre hovedlinjene i den nye utlendingsloven som trådte i kraft i 2010. Et godt
24 lovverk og en forutsigbar praksis skal være grunnstammen i asylpolitikken. Senterpartiet ønsker en klar
25 praksis slik at man ikke gjennom uklare signaler bidrar til økt tilstrømning av mennesker som ikke har
26 grunnlag for beskyttelse, og som dermed ikke får opphold. Dette vil bidra til å redusere antall grunnløse
27 asylsøknader og behandlingstiden i asylforvaltningen, noe som vil komme dem med beskyttelsesbehov til
28 gode.

29 Senterpartiet er opptatt av at barns beste blir tillagt spesiell vekt i oppholdssaker. Det må være samsvar
30 mellom FNs barnekonvensjon og utlendingsforvaltningen. Utlendingsmyndighetene må organiseres på
31 en måte som sikrer en rask og forsvarlig saksbehandling og at den enkeltes rettssikkerhet ivaretas.
32 Ventetida på asylmottak må gjøres meningsfylt og kortest mulig.

33 Vi må motvirke at personer oppholder seg ulovlig i Norge. For å ivareta folks alminnelige rettsoppfatning
34 må lovverket styrkes når det gjelder å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko, eller
35 utgjør en fare for samfunnet eller enkeltpersoner.

36 I tilfeller der utenlandske statsborgere med opphold i Norge utgjør en fare for rikets sikkerhet eller bidrar
37 til terrorvirksomhet i inn- eller utland, kan det oppstå et motsetningsforhold mellom internasjonale
38 forpliktelser, nasjonal lovgivning og hensynet til nasjonal sikkerhet. Det er viktig at asylinstituttets
39 legitimitet i befolkningen ivaretas ved at det i praksis beskytter dem som har behov for beskyttelse, og
40 ikke misbrukes for andre formål. Derfor vil vi etterstrebe å utvikle en lovgivning som ivaretar våre
41 internasjonale forpliktelser, nasjonale bestemmelser og samtidig gir mulighet til å kunne reagere mer
42 effektivt mot misbruk av asylinstituttet enn tilfellet er i dag.

1 *Senterpartiet vil:*

- 2 - føre en flyktning- og asylpolitikk som bygger på våre internasjonale forpliktelser og anbefalinger
- 3 fra FNs høykommissær for flyktninger
- 4 - redusere saksbehandlingstiden i utlendingsforvaltningen samtidig som rettssikkerheten ivaretas
- 5 - styrke innsatsen for å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko
- 6 - sikre god oppfølging av enslige mindreårige asylsøkere
- 7 - øke antall kvoteflyktninger til 1500
- 8 - sette tak på antall ankemuligheter i utlendingsforvaltningen for å sikre at asylsøkere med avslag
- 9 på søknader raskere forlater Norge

10 **Urfolk og nasjonale minoriteter**

11 Senterpartiet vil vitalisere samisk språk, kultur, nærings- og samfunnsliv. Vi vil styrke arbeidet for de
12 samiske språkene i Norge, særlig gjennom å styrke Sametingets og kommunenes ansvar. Vi vil arbeide for
13 et opplæringsystem som ivaretar samenes særskilte behov. Vi vil legge til rette for at de nasjonale
14 minoritetene – skogfinner, kvener, romfolk, tatere og jøder – skal kunne ivareta og videreutvikle egen
15 kultur, språk og identitet.

16 Senterpartiet vil bidra til å sikre gode rammevilkår for næringsutøvelse i samiske
17 bosettingsområder. Bruken av naturressursene i samiske områder må i første rekke komme bosettingen i
18 de aktuelle distriktene til gode.

19 *Senterpartiet vil:*

- 20 - følge opp handlingsplanen for samiske språk og stortingsmeldingen om samepolitikken
- 21 - ha fokus på å styrke samisk språkopplæring i barnehage og skoler innenfor forvaltningsområdet
- 22 for samisk
- 23 - åpne for at skoleelever i de samiske områdene skal kunne velge samisk i stedet for sidemål
- 24 - arbeide for at det utdannes flere samiske lærere, førskolelærere og helse- og sosialarbeidere
- 25 - støtte tiltak som setter fokus på nasjonale minoriteters språk, kultur og kulturhistorie

1 **5. DELING AV SAMFUNNSGODER**

2 Senterpartiets mål i velferdspolitikken er å utjevne geografiske og sosiale forskjeller, å gi alle tilgang til
3 utdanning og helsestell av god kvalitet, å sikre et arbeidsliv med plass til alle, å sørge for robuste og
4 bærekraftige velferdsordninger og å ta vare på den norske velferdsmodellen. For å oppnå dette støtter vi
5 opp om en sterk offentlig sektor, som er garantisten for gode velferdstjenester i hele landet. Vi mener at
6 ansvaret for å sørge for velferd bør ligge så nært innbyggerne som mulig. Derfor ønsker vi at kommunene
7 skal ha en stor del av ansvaret for ulike velferdstjenester. Det må være samsvar mellom pålagte oppgaver
8 og bevilgninger. Senterpartiet vil fortsette med å styrke kommuneøkonomien og utjevne økonomiske
9 forskjeller mellom kommunene. Vi ønsker at tjenestetilbudet skal være mest mulig tilpasset den enkelte.
10 Dette sikres best gjennom å gi kommunene mulighet til å finne lokalt tilpassede løsninger. Vi ønsker å
11 begrense statlig overstyring i form av rettighetsfesting fordi det gir den enkelte kommune mindre
12 handlingsrom.

13 Enkelte forskjeller i samfunnet er positive, mens andre forskjeller er uønskede. De ønskede ulikhetene er
14 de vi velger selv, som bosted, utdanning og fritidsinteresser. De uønskede forskjellene er resultater av
15 omstendigheter vi ikke kan noe for og som hindrer oss i å nå våre mål, som å bli syk eller alvorlig skadet.
16 Senterpartiet vil ta i bruk politiske virkemidler for å skape mer rom for de ønskede forskjellene og minske
17 de uønskede forskjellene.

18 **Fordeling – utjevning av geografiske og sosiale forskjeller**

19 Fordeling er en av grunnpilarene i den norske velferdsstaten. Mennesker som har like økonomiske og
20 sosiale muligheter vil møtes på mange arenaer og danne fellesskap. Dette skaper et samhold i samfunnet
21 som er av uvurderlig verdi. Derfor vil Senterpartiet jobbe for å skape et samfunn med små forskjeller
22 mellom folk. Vi mener at det skal være små inntektsforskjeller mellom ulike typer arbeidstakere, bransjer
23 og regioner. Vi vil ha et skattesystem som bygger på prinsippet om skatt etter evne.

24 Fordeling foregår på mange ulike arenaer. For Senterpartiet er den geografiske utjevningen av forskjeller
25 like viktig som den sosiale. Vi vil redusere levekårsforskjeller mellom ulike deler av landet gjennom å ta i
26 bruk skatte-, avgifts- og inntektspolitikken.

27 Ettersom samfunnet blir mer mangfoldig blir fellesarenaene stadig viktigere. For Senterpartiet er det
28 viktig å sørge for at alle får tilgang til disse arenaene. Vi mener derfor at det offentlige skal ha ansvar for
29 at alle har tilgang til tjenester innen utdanning, helse og omsorg. Det offentlige skal som hovedregel også
30 utøve velferden i praksis. Samtidig mener vi at ideelle aktører i noen tilfeller kan utgjøre et viktig
31 supplement til det offentlige som tjenesteyter. Vi ønsker å begrense kommersiell finansiering av skoler og
32 helse- og omsorgstilbud fordi det bryter med vår ambisjon om geografisk og sosial utjamning, og slik
33 svekker det totale tjenestetilbudet.

34 **Arbeid – det skal lønne seg å jobbe**

35 Senterpartiet har som mål at flest mulig skal jobbe, og at arbeidslivet skal ha ordnede forhold og plass til
36 alle. For å sikre dette støtter vi opp om trepartssamarbeidet, avtalen om inkluderende arbeidsliv og
37 reformer som gjør det lettere å kombinere arbeid med pensjon og andre velferdsytelser.

38 Arbeidskraften er vår viktigste ressurs. Derfor er arbeidslinja en forutsetning for opprettholdelsen av det
39 høye velferdsnivået i Norge. Et variert arbeidsliv er nøkkelen til å gi alle mulighet til å finne en
40 arbeidsplass som passer for dem, og er dermed også nøkkelen til høy sysselsettingsgrad.

41

1 Derfor vil Senterpartiet fortsette å arbeide for at vi skal opprettholde et mangfold av næringer, bedrifter
2 og organisasjoner i Norge, og at disse skal ha mulighet til å utvikle seg i alle deler av landet.

3 Senterpartiet skal jobbe for balanserte løsninger som ivaretar både arbeidsgivers og arbeidstakers behov.
4 Vi vil sørge for overordnede regelverk som gir gode vilkår for arbeidstgere og hindrer sosial dumping. Vi
5 vil føre en politikk som gjør bedrifter til gode arbeidsplasser. Samtidig vil vi sørge for at vi ikke pålegger
6 bedriftene krav som de ikke kan overholde uten at det går ut over lønnsomheten. Kostnader og plikter
7 som pålegges private bedrifter av det offentlige må stå i forhold til det bedriftene kan klare å
8 imøtekomme.

9 Senterpartiet ønsker en sterk arbeidsmiljølov som sikrer ordnede forhold i arbeidslivet. Samtidig går vi inn
10 for at myndighetene, sammen med partene i arbeidslivet, foretar en gjennomgang der de vurderer
11 behovet for å gjøre endringer i dagens arbeidsmiljølov. Målet er å kunne imøtekomme nye krav til
12 fleksibilitet i arbeidslivet samtidig som arbeidstakeres rettigheter sikres.

13 Høy yrkesdeltagelse bør være målet også for personer som er syke eller som har nedsatt funksjonsevne.
14 Dette betyr at vi må ha et arbeidsliv med tilstrekkelig fleksibilitet og åpenhet slik at alle som har
15 arbeidsevne får slippe inn. I tillegg bør velferdsytelser i større grad enn i dag utbetales som lønnstilskudd i
16 stedet for som passive ytelser.

17 *Senterpartiet vil:*

- 18 - videreutvikle den norske arbeidslivsmodellen
- 19 - arbeide for et godt regulert arbeidsliv uten sosial dumping
- 20 - at faste ansettelser og heltid for alle som ønsker det skal være målsettingen
- 21 - heve den generelle aldersgrensen i arbeidslivet
- 22 - over tid fase ut ulike særaldersgrenser
- 23 - gå mot lovfestet minstelønn, men bruke ordningen med allmenngjøring av tariffavtaler som et
- 24 virkemiddel i kampen mot sosial dumping

25 **Utdanning og forskning - læring for alle**

26 Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra også i utdanningspolitikken. Vi ønsker at det skal fastsettes få
27 og klare nasjonale læringsmål, og at kommuner og fylker skal få mer ansvar og større frihet i
28 organiseringen av skolehverdagen. Vi ønsker en desentralisert skolestruktur og en skole som utnytter
29 lokale og regionale fortrinn og spiller på lag med nærmiljøet. Skolen skal ikke være verdinøytral, men ta
30 utgangspunkt i norske verdier som likestilling, likeverd, ytringsfrihet, demokrati og vår kristne og
31 humanistiske kulturarv. Skolen er en sentral arena for dannelse og har en funksjon som kulturbærer.

32 I morgendagens kunnskapssamfunn må det legges til rette for livslang læring hvor det gis påfyll av
33 kunnskap og mulighet for videreutvikling livet igjennom.

34 Senterpartiets menneske- og samfunnssyn tilsier at alle skal ha lik rett til utdanning, ikke minst for å
35 utnytte samfunnets samlede talent best mulig. Vi mener at all opplæring skal være tilpasset den enkelte,
36 fortrinnsvis innenfor rammen av fellesskapet. Der det er nødvendig skal det likevel være rom for å
37 organisere undervisningen annerledes, basert på den enkelte elevs behov for tilpasset opplæring

38 Frafall i videregående skole er et samfunnsproblem. Forskning viser at sporen til frafallet er å finne
39 allerede i grunnskolen. Mer må derfor gjøres tidligere for at færre skal bli skoletrøtte og falle ut av
40 videregående opplæring. Noe av løsningen er å finne i en opplæring som oppleves mer relevant for

1 yrkeslivet og en skole som gir alle muligheter til å føle mestring, i tillegg til økt fokus på psykisk helse blant
2 barn og unge. Dette innebærer at teoretisk og praktisk kunnskap må anerkjennes på lik linje i skolen.
3 Utdanningspolitikken skal sørge for at hele landet får høyt kvalifisert arbeidskraft som også er
4 internasjonalt konkurransedyktig. Dette betyr at vi trenger høyt teoretisk kunnskapsnivå som har rot i det
5 praktiske. Samfunnet trenger mange gode fagfolk, både med høyere utdanning og med fagbrev.

6 Hovedutfordringen i dagens skole er ikke innholdet i den nasjonale skolepolitikken, men manglende
7 samsvar mellom nasjonale føringer og det som skjer ute i klasserommene. Derfor mener vi at det ikke er
8 tid for nye nasjonale reformer. Snarere ser Senterpartiet behov for å gi skolen mulighet til å oppfylle de
9 nasjonale forventningene og sikre at alle elever når de vedtatte læringsmålene. Skolens evne til å kunne
10 innfri forventningene er avhengig av kvaliteten på undervisningen. Derfor vil vi prioritere kvalitet i
11 undervisningen framfor ytterligere utvidelse av undervisningstida.

12 Senterpartiet ønsker at både elever og lærere skal trives på skolen. Et viktig element i trivselen er at det
13 finnes gode skolebygg og muligheter til å ha alternativ undervisning. Norske skolebygninger skal
14 opprustes til de er i samsvar med lovverket for inn klima. Senterpartiet vil videreføre
15 rentekompensasjonsordningen for opprustning av skolebygg som sikrer kommunene og
16 fylkeskommunene rentefrie lån for å oppruste skolebygg.

17 **Grunnskole – en helhetlig skoledag framfor heldagsskolen**

18 Senterpartiet mener at frihet til å finne gode lokale løsninger er bedre enn nasjonal standardisering av
19 skoledagen. Vi mener at den enkelte skole og den enkelte lærer må få større frihet og mulighet til å gi
20 nødvendig tilpasset opplæring. Vi må fortsette arbeidet med å gjøre ungdomsskolen mer praktisk og
21 relevant for arbeidslivet. For å imøtekomme ulike behov i elevgruppen må skolen få mulighet til å gi større
22 variasjon i undervisningen. Det er viktig at skolen har tilgang på spesialrom, utstyr og mulighet til
23 ekskursjoner slik at undervisningen oppleves variert, praktisk og relevant. Senterpartiet vil gi mer
24 undervisning i basisfagene i stedet for å utvide antall fag. Senterpartiet ønsker en bevisstgjøring av
25 lokalpolitikernes rolle som skoleeiere med ansvar for innhold og kvalitet i grunnopplæringen.
26 Senterpartiet ønsker at alle elever i grunnskolen skal gis mulighet til minst en time fysisk aktivitet i
27 skoletida daglig. Senterpartiet vil opprettholde leirskoletilbudet.

28 Senterpartiet ønsker ikke en obligatorisk heldagskole. Skolefritidsordningen (SFO) beholdes som en
29 frivillig ordning med foreldrebetaling og uten obligatoriske aktiviteter. Ulike familier har ulike behov.
30 Gratis leksehjelp bør videreføres som del av SFOs tilbud, og pedagogisk ansatte må stå ansvarlig for
31 veiledningen. Organiseringen av SFO må være et lokalt ansvar, men det må gis veiledende retningslinjer
32 som omhandler fysisk tilrettelegging og bemanningstetthet.

33 Senterpartiet mener en sterk fellesskole er spesielt viktig på barneskoletrinnet. I et mer mangfoldig
34 samfunn er gode felles møtearenaer viktig og barneskolen den viktigste.

35 **Videregående opplæring**

36 Senterpartiet mener at et bredt tilbud innen videregående opplæring over hele landet er viktig. Slik kan
37 alle få et godt utdanningstilbud og muligheten til å bo hjemme mens de går på videregående skole.
38 Senterpartiet ser med bekymring på frafallet i videregående skole. Spesielt er frafallet på yrkesfagene
39 bekymringsfullt høyt. Yrkesfagene er blitt for teoritunge og tar sikte på å dekke et for bredt fagfelt.
40 Tilbakemeldinger fra næringene som tar i mot lærlinger tyder også på at elevene kan fagene sine for
41 dårlig etter endt utdanning. Vi mener at elevene må møtes av et system med større fleksibilitet der de
42 kommer raskere ut i praksis og får tidlig kjennskap til sitt fag. Vi trenger en fagopplæring som ivaretar
43 elevenes og arbeidslivets behov på best mulig måte.

1 Senterpartiet ønsker ikke en ny stor skolereform, men en justering av yrkesfagene. Vi ønsker å splitte opp
2 flere av Vg1-kursene. Det vil sikre kvaliteten på utdanningen og samtidig holde på elevenes motivasjon til
3 å fullføre. En justering av yrkesfagene må føre til at de teoretiske fagene innrettes slik at de imøtekommer
4 fagarbeiderens behov i utøvelsen av sitt yrke. Teori er nødvendig, men for yrkesfagene bør den være
5 praktisk og ikke akademisk innrettet. Teorifagene må derfor yrkesrettes bedre enn i dag.

6 Rådgivningstjenesten må styrkes. Det bør vurderes å dele rådgivningstjenesten i en faglig og en sosial del.
7 Det bør satses på en egen utdanning for rådgivere. I tillegg bør det bli flere nettbaserte løsninger for å få
8 gode råd om videre utdanning. Det er også viktig med godt samarbeid mellom rådgivningstjenesten i
9 ungdomsskolen og i videregående skole, slik at overgangen mellom de to og videre til universitet,
10 høyskole eller arbeidslivet ikke blir for krevende.

11 Ikke alle elever har faglige forutsetninger til å gjennomføre et ordinært yrkesfagløp. Det finnes alternative
12 veier til målet. Fylkeskommunene må bli flinkere til å gi elevene mulighet til fleksible løp der en kommer
13 raskt ut i praksis og tar teorien etter hvert som eleven blir mer motivert.

14 Nok læreplaner er viktig for å forhindre frafall. Mange som ikke får læreplass mister motivasjonen for å
15 fullføre utdanningen og dropper ut. Samtidig vet vi at det offentlige har et stort, og økende, behov for
16 faglært arbeidskraft. Lærlingene må få tildelt læreplass tidligere enn i dag. Fylkeskommunene må ha tett
17 og forpliktende samarbeide med næringslivet slik at alle elever kan tilbys plass før de slutter Vg2.

18 For elever mellom 15 og 20 år som må reise fra hjemmet for å gjennomføre videregående opplæring, skal
19 stipendordninger kunne dekke merkostnader til livsopphold.

20 Senterpartiet mener at det trengs en nasjonal satsing på norsk håndverktutvikling og opplæring i
21 verneverdige fag. Håndverkskunnskap er en del av kulturarven og er samtidig avgjørende for å ta vare på
22 annen kulturarv.

23 **Høyere utdanning**

24 Senterpartiet vil føre en utdannings- og forskningspolitikk som setter klare krav til studenter om å fullføre
25 påbegynt utdanning, og som oppfordrer til faglig fordypning og forskning. Vi ønsker å øke
26 grunnbevilgningen til høyskoler og universiteter for å gjøre utdanningsinstitusjonene mindre avhengige av
27 ekstern finansiering og stabilt studenttall. Sterkere grunnfinansiering vil gjøre det mulig å opprettholde
28 nasjonale universiteter med høyt akademisk nivå og smale, men akademisk viktige fag. Økt
29 grunnfinansiering er også med på å sikre den desentraliserte høyskolestrukturen, som er viktig for å
30 utdanne for eksempel mange nok sykepleiere eller lærere. Det skal satses på å utvikle spesialiserte
31 fagmiljøer og å utvikle samarbeid mellom universitetene og høyskolene.

32 For mange av høyskoleutdanningene og enkelte av universitetsutdanningene bør praksis bli en mer
33 integrert del av studieløpet. Senterpartiet vil støtte tiltak for å få inn mer praksis i utdanningsløp der det
34 er relevant.

35 De fleste som utdannes ved norske universiteter og høyskoler skal arbeide i Norge og må beherske et
36 norsk fagspråk. Undervisning og lærebøker på norsk (bokmål og nynorsk) er viktig for å vedlikeholde og
37 videreutvikle norsk som fagspråk.

1 Ikke alle utfordringer på framtidens arbeidsmarked løses gjennom universitets- og høyskolesystemet.
2 Senterpartiet ønsker å styrke fagskolene fordi vi mener de svarer på arbeidslivets behov for arbeidskraft.

3 Senterpartiet ønsker større fokus på studenters økonomiske situasjon. Det kan være utfordrende å skaffe
4 seg bosted og tilstrekkelig studiefinansiering. Senterpartiet vil derfor innføre elleve måneders
5 studiestøtte.

6 **Forskning**

7 Grunnleggende og langsiktig kunnskapsoppbygging krever en fri, kritisk og uavhengig forskning. Kontakt
8 mellom forskningsmiljøene og samfunnet ellers er avgjørende for å sikre praktisk bruk av
9 forskningsresultat i næringsutvikling, forvaltning og samfunnsutvikling. Omfanget av og kvaliteten på vår
10 nasjonale forskningsinnsats vil ha avgjørende betydning for å sikre vår konkurranseevne internasjonalt.
11 Det offentlige har et særlig ansvar for å ivareta vilkårene til grunnforskning. Senterpartiet vil arbeide for at
12 forskning og forskere får gode rammevilkår og at det blir iverksatt tiltak for å rekruttere til
13 forskerstillinger.

14 Et kunnskapsbasert næringsliv forutsetter tett samarbeid mellom universitet, høyskoler,
15 forskningsinstitusjoner og næringslivet sjøl. Veggen fram til kommersialiserte resultat må understøttes og
16 lettes slik at forskningen kan danne grunnlaget for innovasjon og gründervirksomhet.

17 **Læreren**

18 En god lærer er avgjørende for elevenes læring. For å sikre godt læringsutbytte hos elevene, trengs det
19 lærere som er faglig og pedagogisk sterke og trygge i undervisningssituasjonen. Senterpartiet vil ha høy
20 kvalitet på allmennlærerutdanningene og arbeide for at alle lærere har krav på jevnlig etter- og
21 videreutdanning. Kommunene må sørge for at ufaglært personale i skolene får tilbud om å ta relevant
22 utdanning som f. eks lærerutdanning. Bemanningen i skolen må økes, også med andre yrkesgrupper.

23 Lærere som underviser på lærerutdanningsinstitusjonene må jevnlig ut i praksis i skolene.
24 Allmennlærerutdanningen beholdes som et fireårig profesjonsstudie. Alle nyutdannede lærere skal ha
25 tilbud om veiledning første året. Faglærerutdanningene må få et spesielt fokus og hospitering må bli en
26 naturlig del av etterutdanningen.

27 **Livslang læring**

28 Livslang læring må foregå på tre arenaer: i utdanningssystemet, på arbeidsplassen og i sivilsamfunnet. For
29 Senterpartiet er det viktig med geografisk utjevning av tilgang til kunnskap, og vi vil derfor spesielt ivareta
30 desentraliserte høyskoletilbud, studieforbund og fjernundervisning. Kurs gjennom frivillige organisasjoner
31 er viktige for kompetanseutviklingen. Senterpartiet vil derfor styrke studieforbundene.

32 I dagens stadig mer komplekse samfunn krever de fleste arbeidsplasser at en har basiskompetanse i
33 lesing, skriving, regning og IKT. Fordi mange voksne mangler slik basiskompetanse, er det viktig at
34 "Program for basiskompetanse i arbeidslivet" videreføres. Programmet bør utvides til å omfatte grupper
35 som er utenfor arbeidslivet.

1 *Senterpartiet vil:*

- 2 - sørge for mer midler til etter- og videreutdanning av lærere
- 3 - gjøre nasjonale prøver i grunnskolen til utvalgsprøver for å redusere ressursbruken knyttet til
- 4 prøvene og unngå uheldig sammenligning mellom skoler
- 5 - beholde SFO som en frivillig ordning
- 6 - sikre leirskoletilbudet, bl.a. gjennom gode refusjonsordninger
- 7 - beholde karakterene i ungdomsskolen
- 8 - gi alle rett til videregående opplæring ved å oppheve skillet mellom ungdom med og uten rett til
- 9 videregående opplæring
- 10 - ha bedre fleksibilitet i opplæringsløpet for yrkesfagprogram enn dagens modell (2+2) legger opp
- 11 til
- 12 - gi flere elever tilbud om alternative opplæringsløp til hovedmodellen i dagens fagopplæring
- 13 - splitte opp enkelte yrkesfagprogram slik at elevene gis mer tid til faglig fordypning og tidligere
- 14 spesialisering
- 15 - styrke lærerens rolle gjennom mer praksis i utdanningen
- 16 - at alle kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter skal sette seg forpliktende mål for
- 17 inntak av lærlinger. Kommunene skal ha minimum to lærlinger per 1000 innbygger
- 18 - at elever som fullfører en yrkesfaglig utdanning med fag-/svennebrev skal gis rett til å ta et
- 19 påbyggingsår for å få generell studiekompetanse
- 20 - øke lærlingtilskuddet til bedriftene
- 21 - gi elever som stryker på eksamen mulighet til å ta opp eksamen på sensommeren, dette for at
- 22 elevene skal slippe å vente et helt år på å ta opp eksamen igjen
- 23 - åpne for "hybrid-linjer" som kombinerer yrkesfag med studiespesialiserende fag etter modell av
- 24 TAF (tekniske og allmenne fag), innenfor blant annet helsefag og naturbruk
- 25 - tilby praksisbrev som et opplæringsløp i ved alle videregående skoler med yrkesfag
- 26 - at fylkeskommunen skal gi tettere oppfølging av lærlingene gjennom hele læretida
- 27 - utvide utstyrstipendet slik at gratisprinsippet og behovet for utstyr i det enkelte fag ivaretas
- 28 - legge til rette for praktisk utdanning innen opplæring i verneverdige fag som del av den høyere
- 29 utdanning
- 30 - stå fast på målet om at forskningsinnsats skal opp på tre prosent av BNP. I tillegg til større
- 31 bevilgninger til forskning over offentlige budsjett, må også næringslivet i større grad medvirke til
- 32 at målet blir nådd
- 33 - sikre regional fordeling av forskningsmidlene for å utvikle gode universitets- og høgskolemiljøer
- 34 over hele landet og for å skape grunnlag for utvikling av nye virksomheter basert på regional
- 35 forskningsinnsats
- 36 - innføre studiepenger for utenlandske statsborgere som vil ta høyere utdanning i Norge

37 ***Dissens Sandra Borch. Vil stryke punktet på linje 36.***

- 38 - øke antall studieplasser på realfagsstudiene og jobbe for at det i samarbeid med videregående
- 39 skoler og næringsliv settes i verk tiltak for å rekruttere til disse studiene
- 40 - øke stipend- og lånesatsene
- 41 - styrke tilbudet innen livslang læring, herunder voksenopplæringstilbudet i regi av frivillige
- 42 organisasjoner
- 43 - at all ungdom skal få mulighet til å delta i elev- og ungdomsbedrift

1 Helse – forebygging framfor reparasjon

2 Senterpartiet ønsker en helsesektor basert på prinsippene om nærhet til og kvalitet i tjenestene. Vi ønsker
3 behandlingstjenester nært der folk bor med en god spesialisthelsetjeneste med faglig tyngde, høy kvalitet
4 og bærekraftig økonomi. Vi ønsker gode sykehus, ambulansetjeneste og en robust legevaktordning i hele
5 landet. Nærhet til tilbudet taler i mot markedstenking og privatisering innenfor helsesektoren. Kapital
6 trekkes dit kundegrunnlaget og betalingsevnen er størst. Dette fører til et dårligere helsetilbud i
7 distriktene og i områder med svak økonomi. I tillegg dreier innsatsstyrte finansieringsmodeller fokus mot
8 spesialisert og avansert medisin ved sykehusene, bort fra svake grupper som kronisk syke og eldre.

9 Mesteparten av helsearbeidet foregår nært der folk bor, i kommunene. Senterpartiet vil prioritere
10 folkehelsearbeidet høyt - fra jordmor til helsestasjon, skolehelsetjenesten, fastlegeordningen,
11 eldreomsorgen og psykiatrien. Forebyggingen skal foregå der folk bor og være en naturlig del av folks
12 møte med helsevesenet, fra vogge til grav. Senterpartiet vil gjøre folkehelse til en naturlig del av
13 samfunnsplanleggingen. Helsearbeidet er en viktig begrunnelse for Senterpartiets mål om en bedre
14 kommuneøkonomi.

15 En forebyggende helsesektor

16 Mange av de utbredte folkesykdommene har sammenheng med dårlig kosthold, inaktivitet og bruk av
17 rusmidler og tobakk. Utbredelsen av disse sykdommene og alvorlighetsgraden for den enkelte sykdom
18 kan reduseres med bedre forebyggende arbeid. Senterpartiet ønsker å ta i bruk virkemidler i flere
19 samfunnssektorer for å møte disse utfordringene med mer forebygging og mindre reparasjon.

20 Grunnlaget for folkesykdommene blir ofte lagt i ung alder. Derfor må forebyggingen starte tidlig. Barn og
21 unge tilbringer mye tid i barnehage, på skolen og i SFO. Dette er viktige arenaer for å utvikle gode vaner
22 for kosthold og fysisk aktivitet som de kan ta med seg videre i livet. Samfunns- og arealplanlegging må
23 legge til rette for fysisk aktivitet i hverdagen. Det skal være lett å ta sunne valg. Derfor ønsker vi blant
24 annet trygge skoleveier som er tilrettelagt for sykkel og gange, og et aktivt fritid-, idretts- og kulturtilbud
25 over hele landet.

26 Alkoholforbruket i Norge er økende, og alkohol er det mest vanlige og det hyppigst misbrukte
27 rusmiddelet. Senterpartiet har som mål å redusere alkoholforbruket. Kontrollert tilgang til og høye
28 avgifter på alkohol viser seg å være effektive tiltak for å nå dette målet, og Senterpartiet vil videreføre
29 dagens avgiftsnivå. Den samme tilnærmingen bør tas i bruk for å redusere forbruket av tobakk og snus.

30 Narkotikamisbruk er et stort samfunnsproblem. Senterpartiet er i mot å liberalisere narkotikalovgivningen
31 og mener at forbudet mot import, omsetning, oppbevaring og bruk av narkotika må opprettholdes. Vi
32 ønsker at dagens narkotikalovgivning skal håndheves strengere.

33 6 av 10 unge uføre hadde i 2009 en psykiatrisk diagnose. Tilfeller av psykiske lidelser stiger i alle
34 aldersgrupper, men det er spesielt bekymringsfullt at økningen hos den yngste gruppen er dobbelt så stor
35 som i andre grupper. Senterpartiet mener derfor det er viktig å øke kunnskapen om psykisk helse blant
36 ungdom og at de som har behov for hjelp får det raskt og på et tidlig stadium i lidelsen.

1 **Samhandling mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten**

2 Senterpartiet ønsker at behandling skal skje på det laveste effektive omsorgsnivået. Vi vil sentralisere det
3 vi må og desentralisere det vi kan av helsetjenester. Hovedansvaret for helsetjenestene skal ligge i den
4 enkelte kommune, og alle skal ha et godt helsetilbud nært der de bor. IKT-systemene mellom
5 kommunene og sykehusene må utvikles slik at det er god kommunikasjon dem imellom. Senterpartiet
6 legger til grunn at alle skal ha et likeverdig helsetilbud som en trygg ramme for bosetting og utvikling i
7 hele landet. Vi vil aktivt følge opp intensjonene i samhandlingsreformen og styrke kommunenes økonomi
8 for å bedre deres muligheter for å tilby forebygging og lokal behandling. Dette er god samfunnsøkonomi
9 fordi det er billigere å forebygge enn å reparere.

10 Prinsippet om rett behandling på rett nivå stiller store krav til helsevesenet på alle nivå. Etablering av
11 lokalmedisinske sentre skal ikke erstatte dagens lokalsjukehus, men de må fungere i et godt samspill.
12 Lokalsjukehus er en del av spesialisthelsetjenesten og tilbyr blant annet kirurgisk og indremedisinsk
13 behandling og beredskap på døgnbasis. Lokalmedisinske sentre skal være en del av
14 kommunehelsetjenesten, og en arena for dagtilbud og polikliniske tjenester fra spesialisthelsetjenesten.

15 Kommunehelsetjenesten har ansvar for den største delen av forebyggingsarbeidet og helse- og
16 omsorgssektoren. Spesialisthelsetjenesten og sykehussektoren har imidlertid fått mye av ressursøkningen
17 i helsebudsjettet. Senterpartiet ønsker å prioritere primærhelsetjenesten i kommunene.

18 **Bioteknologi - etiske dilemma om liv**

19 Bio- og genteknologien må møtes med en holdning om at alle mennesker har rett til liv, uavhengig av
20 utviklingsmuligheter og evner. Lovverket må ivareta de positive mulighetene som ligger innenfor feltet,
21 samtidig som det settes klare grenser for hva som er etisk, medisinsk og ressursmessig akseptabelt. Bruk
22 av stamceller og terapeutisk kloning kan bli en ny måte å helbrede alvorlige sykdommer på. Senterpartiet
23 vil i størst mulig grad innskrenke muligheten til å benytte surrogattjenester i utlandet.

24 Med den rivende utviklingen som skjer innen bioteknologisk forskning, er det viktig at nye
25 problemstillinger og kunnskap blir gjort tilgjengelig og lagt fram for åpen debatt.

26 *Senterpartiet vil:*

27

- 28 - styrke kommuneøkonomien for å sette kommunene i stand til å tilby gode helse- og
- 29 omsorgstjenester og for å sikre rekruttering av helsepersonell
- 30 - at kommunene må ha tilgjengelige akutt plasser som kan tilbys når oppgavene blir for vanskelige
- 31 for pårørende som utfører hjemmebasert omsorg
- 32 - stimulere til interkommunalt samarbeid for å sikre at alle kommuner har tilstrekkelig faglig
- 33 kompetanse og kapasitet innenfor psykiatri, legevakt, barnevern og rusomsorg
- 34 - videreføre det nasjonale forbundet mot surrogati
- 35 - ha en geografisk definert responstid for ambulansetjenester og etablere luftambulanserbaser for
- 36 de områder som i dag ikke har dekning
- 37 - styrke helsestasjonene og skolehelsetjenesten
- 38 - ha gratis tannhelsebehandling fram til 21 år
- 39 - utvide Folketrygdens ansvar for å dekke utgifter til tannhelse til flere grupper med spesielle
- 40 behov i tillegg til de grupper som så langt har kommet inn under slike ordninger
- 41 - åpne for alternative turnus- og skiftordninger i heldøgns pleie- og omsorgsinstitusjoner. Nye
- 42 løsninger skal baseres på avtaler mellom arbeidsgiver og ansattes organisasjoner
- 43 - videreføre dagens restriktive politikk for alkohol, tobakk og snus

- 1 - opprettholde Vinmonopolet og utvide butikknettene videre slik at alle har rimelig nærhet til utsalg.
2 Legge til rette for at Vinmonopolet kan overta taxfreeutsalgene på flyplassene
3 - gi kommunene fullmakt til å regulere skjenketidene selv innenfor dagens lovverk med
4 skjenkestopp kl. 0300 for hele landet

5 ***Dissens Trygve Magnus Slagsvold Vedum, Ane Kismul, Morten Sjøberg, Christian Anton Smedshaug,***
6 ***Irene Lange Nordahl og Jostein Ljones. Ønsker å erstatte punktet på linje 3-4 med følgende punkt:***
7 ***- gi kommunene fullmakt til å regulere skjenketidene selv innenfor dagens lovverk med skjenkestopp kl.***
8 ***0200 for hele landet***

- 9 - videreføre strenge straffer ved narkotikalovbrudd og opprettholde lovforbudet mot cannabis
10 - gå imot bruk og forskning på befrukta egg, fostervev og aborterte fostre hos mennesket
11 - ha en restriktiv politikk når det gjelder bruk av stamceller, genteknologi, men åpne for unntak når
12 det gjelder diagnostikk for alvorlige, arvelige og livstruende sykdommer
13 - ikke gå inn for aktiv dødshjelp
14 - videreføre dagens abortlovgivning
15 - ha en restriktiv bruk av DNA-opplysninger i offentlig virksomhet og forbud mot bruk av slike
16 opplysninger i kommersiell virksomhet
17 - at fostervannsdagnostikk bare skal tilbys risikogrupper
18 - øke kapasiteten i barne- og ungdomspsykiatrien

19 ***Dissens Sandra Borch. Vil ha nytt punkt: - rettighetsfeste ordningen med brukerstyrt personlig***
20 ***assistanse, slik at flere funksjonshemmede kan komme seg ut i arbeidslivet og leve et selvstendig og***
21 ***uavhengig liv.***

22 **Eldreomsorg – ikke bare år til livet, men liv til åra**

23 Senterpartiets mål i eldreomsorgen er at alle eldre skal kunne bo hjemme så lenge de ønsker. Dette
24 innebærer at vi må endre holdninger til sykdom, helse og hva det vil si å ta ansvar for eget liv. De fleste av
25 oss vil klare oss selv. Det gjelder også når vi blir eldre. De fleste vil heller få hjelp til det de trenger hjelp til
26 så de kan leve aktive liv i eget hjem, framfor å flytte til en passiv tilværelse på et sykehjem. Derfor må vi
27 skifte fokus fra hva eldre ikke klarer og til hvilke ressurser de eldre har. Vi må gi hjelp til selvhjelp. Det vil
28 gi mange en bedre alderdom og det vil bidra til en mer robust omsorgssektor for framtida. Den
29 helsemessige betydningen av at folk føler at de lever meningsfulle og gode liv skal ikke undervurderes.

30 Senterpartiets vil modernisere eldreomsorgen. Vi vil med vårt eldreløft bidra til at den eldste
31 generasjonen har bedre helse i flere år og deltar mer i samfunnslivet. Det er bra for den enkeltes
32 livskvalitet, samtidig som det sparer samfunnet for kostnader til sykehjemsplasser og rene pleieressurser.
33 Vi vil ha mer ressurser til forebyggende tiltak og aktivitet enn i dag.

34 Selv om fokuset i større grad må dreies mot opptrening, mestring og rehabilitering, må vi sikre at de som
35 er syke og de som nærmer seg avslutningen av livet får et verdig og godt tjenestetilbud. Dette står ikke i
36 motsetning til hverandre. Det handler om å se den enkelte, den enkeltes behov og innrette tjenestene
37 etter dette. Institusjonsplassen skal være der når den enkelte trenger den.

38 Senterpartiet ønsker at eldre skal få beholde sin individualitet også når de går ut av arbeidslivet eller blir
39 syke. Det er like viktig for eldre å delta aktivt i samfunnet som for andre, men samfunnet mangler
40 møteplasser og mulighet for sosial deltakelse for eldre. Senterpartiets mener at det er mye god
41 forebygging og samfunnsøkonomi i at dette blir prioritert. Det betyr mye for verdigheten å kunne være

1 aktive borgere med et mer aktivt og friskere liv enn dagens løsninger legger opp til. Erfaringer viser at
2 behovet for institusjonsplasser blir betydelig redusert med en slik politikk.

3 **Rehabilitering**

4 Eldre som har vært innlagt på sykehus skal få hjelp til hverdagsrehabilitering og opptrening med sikte på å
5 kunne bo i egen bolig straks utskrivning fra sykehuset har funnet sted.

6 Kommunene må utvikle kompetansen innenfor hjemmetrening og rehabilitering for å kunne ha et slikt
7 individuelt tilpasset tilbud. Kommunene må ta et større rehabiliteringsansvar for å sikre et nært og godt
8 tilbud. Det må etableres samarbeid med frivillige organisasjoner som kan gi viktige bidrag i dette arbeidet.
9 Nye teknologiske løsninger som bidrar til en forenklet hverdag bør tas i bruk i arbeidet. Ny teknologi er et
10 viktig virkemiddel for å oppnå nødvendig trygghet.

11 **Boligsatsning**

12 En ny eldrepolitikk forutsetter en tredelt boligsatsing: tilpasning av egen bolig, bygging av flere
13 omsorgsboliger og bygging av flere sykehjemsplasser. For å gi eldre trygghet til å bo hjemme så lenge som
14 mulig er det viktig å sørge for at sykehjemsplass eller annen institusjonsplass er tilgjengelig når behovet
15 for det oppstår. Senterpartiet vil derfor ha en videre utbygging av sykehjemsplasser. For de eldre som
16 ønsker å bo hjemme, men trenger å tilrettelegge sine hjem for nye behov vil vi styrke mulighetene til å få
17 tilretteleggingstilskudd. For de som velger å bo hjemme lenger er det også viktig at mulighetene for
18 hjemmebasert omsorg blir bedre enn i dag.

19 **Omsorgslønn**

20 Pårørendes arbeid med eldre skal synliggjøres og verdsettes. Vi ønsker å løfte pårørendeomsorg som et
21 supplement til offentlige omsorgstjenester. Senterpartiet vil legge bedre til rette for de som velger å
22 utføre pleie av eldre og syke i nære relasjoner, og om mulig styrke rettighetene til den som yter omsorg.
23 Omsorgslønn må være en reell valgmulighet for den enkelte og ikke en konsekvens av manglende tilbud
24 fra det offentlige.

25 **Matglede, fysisk aktivitet og kultur i eldreomsorgen**

26 De eldre må få nok sunn og god mat. Vi ønsker mer fokus på matens helse- og trivselsmessige betydning.
27 Vi tror det ligger et stort potensial for bedre livskvalitet og bedre helse for eldre dersom fokuset på fysisk
28 aktivitet økes. Forebygging er viktig også på institusjoner. Vi ønsker flere musikk- og kulturopplevelser inn
29 i eldresentre og sykehjem.

30 *Senterpartiet vil:*

- 31 - øke potten for tilpasningstilskuddet som gis for å bygge om boliger
- 32 - ha mer aktiv hjemmetrening framfor passiv omsorg
- 33 - satse på livskvalitet i eldreomsorgen gjennom god mat, fysisk aktivitet og flere kultur- og
34 musikkopplevelser
- 35 - endre ressursinnsatsen i eldreomsorgen slik at den eldre kan bli i stand til å klare seg selv lengst
36 mulig
- 37 - styrke og forbedre omsorgslønnsordningen
- 38 - øke satsingen på dagtilbud til eldre
- 39 - at hjemmebaserte tjenester tilrettelegges slik at brukerne har faste pleiere

1 **Sykehus**

2 Alle skal ved behov sikres tilgang til spesialiserte helsetjenester på sykehus gjennom polikliniske tilbud,
3 dagtilbud eller ved innleggelse. Kvalitet og tilgjengelighet, uavhengig av bosted og økonomi, er avgjørende
4 for tilliten til sykehusene.

5 **Styringsmodell**

6 Spesialisthelsetjenesten er organisert gjennom fire regionale helseforetak (RHF) og 20 sykehusforetak
7 (HF). Ansvar er likevel statlige myndigheters gjennom Helse- og omsorgsdepartementet som
8 styringsansvarlig og Stortinget som lovgiver og budsjettansvarlig. Spesialisthelsetjenesten fungerer etter
9 en tilpasset bestiller- og utførermodell hvor staten gjennom RHF-ene er bestiller av tjenester som utføres
10 av HF-ene supplert av private institusjoner. Dagens styringsmodell for sykehusene ble etablert i 2001 da
11 staten overtok det ansvar som fylkeskommunene hadde tidligere. Senterpartiet konstaterer at
12 styringsmodellen etter over ti års virke ikke har gitt de forutsatte resultatene gjennom like, mer
13 kostnadseffektive og kvalitativt bedre tjenester. Sykehusreformen er moden for evaluering og forbedring.

14 **Sykehusstruktur – lokalsykehusenes plass**

15 Sykehusene i Norge er preget av en desentralisert struktur med noen få store sykehus og en rekke mindre
16 sykehus. Graden av spesialisering er økende for å sikre høy og likeverdig kvalitet i kompliserte
17 behandlingstilbud, men også for å effektivisere ressursbruken innen spesialisthelsetjenesten.
18 Arbeidsdeling mellom sykehusene er en forutsetning for å utvikle spisskompetanse og utnytte kostbart
19 utstyr, og dermed sikre best resultat ved kompliserte behandlingsformer. I dag preges samarbeidet
20 mellom sykehusene i for stor grad av ressurskamp, konkurranse og rivalisering.

21 Lokalsykehusene er en forutsetning for at spesialisthelsetjenesten skal ha et likeverdig tilbud til
22 innbyggerne, uavhengig av bosted. Utviklingen de siste årene har likevel vært utfordrende for
23 lokalsykehusene, fordi de systematisk svekkes gjennom fjerning av viktige funksjoner, som akutt- og
24 fødetilbud. Senterpartiet mener det må nedfelles krav til innhold for lokalsykehusene.
25 Breddekompetanse og tilbud med basis i både indremedisin og kirurgi er grunnleggende for å
26 opprettholde et desentralisert spesialisthelsetjenestetilbud i alle deler av landet.

27 **Finansiering**

28 Sykehusreformen fra 2001 etablerte en modell basert på en kombinasjon av grunnfinansiering og
29 aktivitetsbasert finansiering og et helhetlig ansvar for investeringer og drift gjennom at regnskapsloven
30 ble gjort gjeldende. Aktivitetsbasert finansiering stimulerer aktivitetstetsvekst, men svekker
31 kostnadsstyringen. Finansieringsformen har også den svakhet at sykehusenes tilbud utvikles ut fra
32 inntjeningsmuligheter mer enn behovsdekning. Bl.a. er dette utfordrende for behandling av kroniske
33 lidelser og tilbudene innen psykiatri, rus og rehabilitering. Regnskapslovens forutsetninger om et
34 helhetlig ansvar for drift og investeringer, er delvis fulgt. Større investeringer og prioriteringer mellom
35 prosjekt som skal realiseres, vil måtte være gjenstand for overordnede politiske vurderinger.
36 Senterpartiet mener det er et riktig at det foretas helhetlige vurderinger av investeringsbeslutninger i
37 sykehusene som også innebærer konsekvenser for driften, både når det gjelder kvalitet og
38 kostnadseffektivitet.

39 **Psykiatri og rusomsorg**

40 Reformene innen spesialisthelsetjenesten har i stor grad vært begrunnet med utfordringene innen de
41 somatiske fagområdene. Konsekvenser for det psykiatriske behandlingstilbudet og rusomsorgen er i for
42 liten grad vurdert. Senterpartiet ønsker en gjennomgang av sykehusreformen hvor organisering og
43 finansiering av behandlingstilbudet innen somatikk, psykiatri og rus sees i bedre sammenheng. Også

1 spesialisthelsetjenestens ansvar på rehabiliteringsområdet må gis en bedre forankring innenfor et samlet
2 tilbud fra sykehusene.

3 *Senterpartiet vil:*

- 4 - gi de 20 helseforetakene et utvidet styringsansvar innenfor rammen av nasjonal finansiering og
5 nasjonal helseplan, og et styre med økte fullmakter innenfor drifts og utviklingsplanlegging
- 6 - at styret for helseforetakene skal ha et flertall av medlemmene oppnevnt av fylkestinget
- 7 - at overordnet statlig styring av sykehusene skal skje gjennom Nasjonal sykehusplan som rulleres
8 hvert fjerde år og besluttes av Stortinget. Sykehusplanen skal bl.a. gi politiske føringer for
9 lokalisering, investeringsbeslutninger, kvalitet, funksjonsfordeling, utdanning og rekruttering og
10 prioriteringer
- 11 - at Helsedepartementet ivaretar den nasjonale styringen av helseforetakene ut fra Stortingets
12 prioriteringer
- 13 - basere sykehusfinansiering i større grad på rammefinansiering med styringskrav knyttet til
14 ventetider, behandlingsskapitet, kvalitet og budsjettkontroll
- 15 - at helseforetakene skal fortsatt være underlagt regnskapslovens bestemmelser der drifts- og
16 investeringsbeslutninger sees i sammenheng
- 17 - at lokalsykehusene skal ha god breddekompetanse og følgende funksjoner; indremedisin, kirurgi,
18 anestesi, støttefunksjoner i form av røntgen og laboratorietjenester og også føde- og
19 barselavdelinger når dette er nødvendig ut fra beredskap og avstander
- 20 - styrke den lokale akutt- og fødeberedskapen gjennom ambulansetjenester og lokalsykehus
- 21 - at helseforetakene og kommunene har et felles og likeverdig ansvar for utvikling av
22 samhandlingsreformen og for oppbygging av lokale helsetjenester og forebyggende tiltak
23 innenfor Stortingets rammer for reformen
- 24 - prioritere tilbud innen psykiatri, rusomsorg og rehabilitering og at det skal utvikles
25 rapporteringskrav for hvert av disse områdene som følges opp av pålegg dersom de ikke
26 etterleves

1 **Velferdsytelser – yte etter evne, få etter behov**

2 Senterpartiet ønsker at samfunnet skal ha et sterkt sikkerhetsnett i form av velferdsytelser for de som
3 trenger det permanent eller i faser av livet. Vi vil slå ring om viktige velferdsytelser som sykelønn,
4 alderspensjon og uføretrygd. For at velferdstjenestene skal være gode nok for de som trenger det, må vi
5 sørge for at de er økonomisk bærekraftige på sikt. Derfor må vi både hindre vekst i antall
6 stønadsmottakere og begrense omfanget og antallet på velferdsordningene.

7 Når en gruppe blir tilbudt en rettighet får en annen gruppe plikt til å oppfylle denne rettigheten. I praksis
8 består denne plikten ofte i å betale mer skatt for å finansiere nye eller bedre velferdsordninger. Fordi alle
9 må betale skatt, mener Senterpartiet det er riktig og viktig at alle også får tilgang til velferdsgodene.
10 Derfor bør universelle velferdsordninger være hovedregelen.

11 Velferdsytelsene må være utformet på en slik måte at de bygger opp under arbeidslinja. Vi støtter målene
12 i pensjonsreformen, som stimulerer til arbeid og samtidig gir valgfrihet til å velge tidspunkt for å velge når
13 man vil gå av med pensjon. Vi støtter også uførereformen, som gir mer fleksibilitet for de som ønsker å
14 utnytte sin restarbeidsevne. Det er grunnleggende for opprettholdelsen av arbeidslinja at ingen skal
15 kunne motta mer i velferdsytelser enn det de kunne ha regnet med å tjene som lønnsinntakere. Flertallet
16 av velferdsytelsene bør også knyttes til aktivitetsplikt. Permanente ytelser, som uføretrygd, skal ikke gis til
17 personer som har lidelser som kan ventes å gå over eller som kan kureres.

18 *Senterpartiet vil:*

- 19 - at aktivitetsplikt skal være hovedregelen for mottagere av offentlige stønader Med få unntak
- 20 - mener vi aktivitet gjør at terskelen for å komme inn i arbeidslivet blir lavere
- 21 - ikke redusere dagens stønader, men heller stille større krav om aktivitet der det er mulig
- 22 - verne om sykelønnsordningen
- 23 - at permanent uføretrygd ikke skal innvilges til personer under 40 år, unntatt i tilfeller der det er
- 24 - åpenbart at vedkommende ikke vil kunne komme i arbeide
- 25 - ha som klar hovedregel at det skal stilles krav om arbeid og aktivitet for dem som mottar
- 26 - sosialstønad

1 **6. TA HELE NORGE I BRUK**

2 Senterpartiet vil føre en næringspolitikk som legger til rette for et livskraftig næringsliv og verdiskapning i
3 hele landet. Mange og sterke næringer gir et variert arbeidsliv med plass til alle. Dersom vi skal lykkes i
4 næringspolitikken kan vi ikke satse utelukkende på stat eller marked, men på stat og marked. Det
5 offentlige skal føre en aktiv næringspolitikk, sikre nasjonalt eierskap til naturressurser og stå ansvarlig for
6 utvikling av infrastruktur.

7 Norge skal ikke bli et filialland. Derfor ønsker vi norsk privat eierskap med lokal forankring og statlig
8 deleierskap der det trengs for å sikre nasjonalt eierskap. Vi vil sikre at strategiske sektorer som finans og
9 viktige teknologimiljøer har sterke nasjonale aktører. Norske aktører bør være dominerende i næringer og
10 bedrifter som er bærebjelker i det norske næringslivet og i næringer basert på norske naturressurser.
11 Erfaringene fra utvikling av norsk petroleumsnæring og vannkraft må utnyttes for å bidra til mest mulig
12 verdiskapning forblir i Norge også i framtiden.

13 Næringspolitikken må gjenspeile landets ressurser, deres beliggenhet og kompetansen knyttet til dem.
14 Senterpartiet mener det er viktig å satse innenfor de næringer der vi har fortrinn og etablerte
15 næringsklynger. Innenfor enkelte områder har landets næringsliv potensial til å bli verdensledende, og
16 Senterpartiet vil legge til rette for videre utvikling av eksisterende næringsklynger, og etablering av nye
17 næringsmiljø for å styrke vår globale konkurransekraft. Bedriftenes innovasjonsevne, tilgang på
18 kompetanse og kapital er avgjørende. Senterpartiet vil gi sterkere insentiver for utvikling av kompetanse i
19 næringslivet og sterkere næringsmiljø.

20 En rekke av naturressursene som er grunnlaget for våre viktigste eksportnæringer og nasjonal
21 matproduksjon, ligger utenfor byene. Næringspolitikken skal derfor ta hele landet i bruk, også våre store
22 havområder.

23 Samspillet mellom utdanning, forskning og næringsliv utgjør grunnlaget for et kunnskapsbasert og
24 innovativt næringsliv med global konkurransekraft. Senterpartiet vil derfor styrke innsatsen for forskning
25 og utvikling.

26 Senterpartiet vil føre en skattepolitikk som stimulerer til investering, innovasjon og aktivt eierskap.
27 Personlig eierskap i næringslivet innebærer større ansvar og risiko for eier, noe som må tas hensyn til
28 gjennom et tilpasset skatteregime.

29 **Sterke regioner i en aktiv distriktspolitikk**

30 Norge trenger mange sterke regioner. Vi mener at vekst basert på mange og sterke regioner vil gi et mer
31 balansert og bærekraftig samfunn. Et mangfold av sterke, små og mellomstore regionsentra over hele
32 landet, og aktive næringsmiljø og kompetansemiljø knyttet til regional ressursutvikling er en strategi for
33 bedre regional balanse og framtidig verdiskapning. Gode og raske samferdselsløsninger, og dessuten
34 målrettede distriktspolitiske virkemidler vil også føre til vekst utenfor de regionale sentrene.

35 Senterpartiet mener at alle skal ha reell frihet til å bosette seg der de ønsker. En aktiv distriktspolitikk er
36 viktig for å realisere dette målet. Senterpartiet vil ta kraftig initiativ for å utvikle og styrke
37 distriktspolitikken i bred forstand. Den demografiske utviklingen er sjelden sterk og sentraliseringskreftene
38 tiltar i styrke. Det er derfor nødvendig å utvikle og reddykke både den spesifikke og brede
39 distriktspolitikken.

- 1 Det norske samfunnet er basert på at naturressurser og kompetanse i hele landet tas i bruk. Dette skal
2 videreutvikles gjennom å bygge opp under de små- og mellomstore bedriftenes rolle i økonomien. Det er
3 god samfunnsøkonomi i å utnytte de naturgitte og menneskelige ressursene i hele landet.
- 4 Den teknologiske utviklingen har gitt helt nye muligheter for å utnytte våre ressurser og skape variert
5 næringsutvikling uavhengig av geografisk beliggenhet. Senterpartiet ser det som en viktig offentlig
6 oppgave å sikre lik tilgang til ny teknologi for å kunne ta i bruk ressursene og skape varierte arbeidsplasser
7 i hele landet. Vi vil sørge for høyhastighetsbredbånd og mobildekning til alle.
- 8 Innovasjon Norge og Siva må videreutvikles som strategiske redskap for lønnsom næringsutvikling.
9 Næringslivet er svært ulikt fra region til region. Virkemiddelapparatet må tilpasses slik at de ulike
10 distrikters og regioners næringsmessige muligheter utløses. Senterpartiet ønsker derfor ordninger med
11 regionalt fokus i tillegg til de landsdekkende institusjonene som Siva og Innovasjon Norge.
- 12 Det er et selvstendig mål at utnyttelsen av naturressursene bidrar til kompetanseutvikling og
13 reinvestering lokalt og regionalt.
- 14 Senterpartiet ønsker å bygge videre på tradisjonen med desentralisering av makt, penger,
15 kompetansearbeidsplasser og definisjonsmakt. Målet om desentralisering er ideologisk forankret i
16 folkestyretanken. Behovet for å dele makt og innflytelse mellom ulike deler av landet er grunnleggende
17 for et aktivt folkestyre. Den demokratiske makta har sitt utspring i folket, derfor må tilgang til makt finnes
18 der folk bor.
- 19 *Senterpartiet vil:*
- 20 - videreutvikle bo- og arbeidsmarkedsregioner over hele landet og stimulere nærings- og
 - 21 kompetansekluster som en strategi for regional balanse
 - 22 - flytte underliggende statlige etater ut av Oslo for å øke antall kompetansearbeidsplasser i andre
 - 23 regioner
 - 24 - sikre at små og mellomstore bedrifter får enklere kontroll- og rapporteringsregimer å forholde
 - 25 seg til
 - 26 - styrke naturvitenskapelig utdanning med flere studieplasser
 - 27 - styrke fagutdanningen
 - 28 - styrke skattefunnordningen
 - 29 - etablere kunnskapsfunn for investeringer til kunnskapsoppbygging i bedrifter
 - 30 - etablere et eget innovasjons- og investeringsprogram for å utvikle norsk skogindustri
 - 31 - styrke kapitaltilgangen og legge til rette for norsk, og om nødvendig, statlig eierskap for å sikre
 - 32 norsk tilhørighet
 - 33 - bruke statens mulighet for deleierskap der det handler om å sikre viktige norske
 - 34 kompetansebedrifter innenfor strategiske sektorer og unngå at Norge blir et filialland
 - 35 - arbeide for at statens eierskap sikrer hovedkontor i Norge slik at forskningsmiljøer, integrering i
 - 36 lokalmiljøet og lokal forankring sikres på viktige bedrifter
 - 37 - utvide bruken av personretta virkemidler i distriktpolitikken, som for eksempel nedskrivning av
 - 38 studielån

1 **Industri**

2 Norge må jobbe aktivt for å beholde industriens andel av verdiskapingen i samfunnet, både gjennom å
3 styrke eksisterende industri og legge til rette for nye etableringer. Senterpartiet vil motvirke en todeling
4 av norsk næringsliv, mellom oljerelatert og annen næringsvirksomhet. Senterpartiet vil sikre gode
5 rammebetingelser og et konkurransedyktig industrikraftregime for landbasert industri. Vi vil satse på
6 forskning, utvikling og ny teknologi for å styrke innovasjonsevne, vekstmuligheter og konkurransekraft i
7 industrien. Styrking av videreutdanningen av fagarbeidere, slik at flere får fagbrev, og satsing på
8 entreprenørskap er vesentlig for å sikre vekstkraft.

9 *Senterpartiet vil:*

- 10 - sikre et godt industrikraftregime
- 11 - etablere insentiver for å styrke samarbeidet mellom høyere utdanning og industrien

12 **Reiseliv**

13 Senterpartiet vil arbeide for økt verdiskaping og økt lønnsomhet i reiselivsnæringa. Reiseliv er allerede en
14 stor næring i Norge, men har potensial for ytterligere vekst. Reiselivet er ei viktig næring og kan være en
15 stor bidragsyter til å skape nye arbeidsplasser over hele landet. Det naturbaserte reiselivet er i vekst.
16 Dette gir store muligheter innenfor de næringene som har sitt grunnlag i forvaltning av naturressurser.
17 Samtidig gir satsing på kultur i reiselivet muligheten til å vise fram både vår historie og tradisjon og dagens
18 Norge. Regionale reiselivsselskap med felles markedsføring i utlandet gir bedre gjennomslagskraft. Vi
19 ønsker at store kultur- og idrettsarrangementer blir en naturlig del av nasjonale og regionale
20 reiselivsstrategier.

21 *Senterpartiet vil:*

- 22 - etablere en nasjonal reiseplanlegger som gir enklere bestilling og samordning mellom de ulike
- 23 trafikkildene
- 24 - styrke kapitaltilgangen i reiselivet ved å jobbe for et eget såkornfond for reiselivet
- 25 - jobbe for å etablere regionale charterfond for å få økt turisttrafikk fra utlandet
- 26 - tilrettelegge og bruke nasjonalparker og verdensarvområder i markedsføringen av norsk reiseliv

27 **Mineralnæringen**

28 Senterpartiet mener at fellesskapet må sikres muligheten til å ta ut verdiene som ligger i norske
29 mineraler. Bergverksnæringa må utvikles på en bærekraftig måte for å sikre at hensynene til sysselsetting,
30 verdiskapning, lokal kompetanseutvikling og miljø blir ivaretatt.

31 Senterpartiet vil være en drivkraft for forskning og utvikling av leverandør- og foredlingsindustri innen
32 mineraler for å sikre at mest mulig av verdiskapningen forblir i Norge.

33 *Senterpartiet vil:*

- 34 - kartlegge mineralressursene i Norge og jobbe for at det opprettes et statlig mineralselskap
- 35 - styrke gruve- og mineralingeniørutdanning for å møte kompetansebehovet i næringen
- 36 - jobbe for at det utvikles et helhetlig forskningsprogram i regi av Forskningsrådet som kan vurdere
- 37 muligheter og konsekvenser av mineralutvinning i Norge

- 1 - at skatter og avgifter fra mineralnæringen i større grad skal tilbakeføres til kommunene som
2 setter av areal til næringen

3 **Maritim næring**

4 Den maritime næringen har stor betydning i norsk industri og næringsliv og omfatter et bredt spekter av
5 ulike store og mindre bedrifter som har et mangfold av tjenester og produkter. Senterpartiet vil jobbe for
6 at Norge fortsatt skal være fremst i verden på områder som miljø, teknologiutvikling og sikkerhet knyttet
7 til den maritime næringen. Norge skal fortsette å etablere standarder og på denne måten bruke sin
8 ledende rolle til å sikre en bærekraftig utvikling på området.

9 *Senterpartiet vil:*

- 10 - sikre en konkurransedyktig nettolønnsordning for norske sjøfolk
11 - satse sterkere på maritim rekruttering og kompetanseheving hos eksisterende sjøfolk

12 **Matlandet Norge**

13 Naturressursene, råvarene, det nordiske klimaet og store sesongvariasjoner er utgangspunktet for den
14 norske matkulturen og trygg mat til den norske befolkningen. Maten er utgangspunktet for den største
15 komplette verdikjeden i Fastlands-Norge.

16 Matkulturen er i stadig utvikling. Den er et uttrykk for vår felles kulturarv og identitet. I dag etterspørres
17 mat med historie og lokal tilknytning og et mangfold i produktutvalget. Norsk matkultur har blitt et
18 utgangspunkt for innovasjon i matnæringene. Senterpartiet vil gjennom satsing på matproduksjonen og
19 det store mangfoldet av virksomheter som videreforedler råvarene, styrke og videreutvikle Matlandet
20 Norge.

21 I dag styres den norske dagligvarebransjen av noen få, sterke butikkjeder. Dagligvarebransjen får stadig
22 større makt over matproduksjonen, foredlingsleddet, distribusjonen av mat og storkjøkkenene. Det gir
23 forbrukerne et begrenset vareutvalg, hindrer næringsutvikling i de norske matnæringene og reduserer de
24 norske matprodusentenes muligheter til bedre betaling. Senterpartiet vil arbeide for regler som sikrer
25 fordeling av makt mellom de ulike leddene i verdikjeden og en rettferdig handelspraksis.

26 **Landbruk – norsk selvforsyning skal sikres**

27 Senterpartiets vil føre en landbrukspolitikk som gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt
28 verdiskaping og ei bærekraftig næring. For å sikre dette vil Senterpartiet verne om den norske
29 landbruksmodellen med et robust samvirke, et sterkt importvern og årlige forhandlinger mellom staten
30 og aktørene i landbruket.

31 Verdens og Norges befolkning vokser raskt og den globale kampen om ressursene hardner til.
32 Klimaendringene øker utfordringene for mange lands matproduksjon, og framtidig forsyningssikkerhet er
33 truet flere steder. Alle land har rett og plikt til å produsere mat til egen befolkning. Norsk matproduksjon
34 skal øke minst i takt med befolkningsveksten og selvforsyningsgraden for fôr og mat må økes. Slik skal
35 Norge sikre mat til egen befolkning og ta ansvar for ikke å forbruke uproporsjonalt mye av verdens
36 matfat. Målet er at norsk landbruk skal dekke etterspørselen etter varer som det er naturlig grunnlag for å
37 produsere nasjonalt. Produksjonen skal i størst mulig grad baseres på norske ressurser.

1 For å nå målet om økt matproduksjon og landbruk over hele landet er det avgjørende å sikre landbruket
2 gode inntekts- og investeringsmuligheter. Det skal føres en inntektspolitikk som gir bonden bedre betalt
3 for maten som blir produsert. Inntektsforskjellen mellom landbruket og andre grupper i samfunnet må
4 utjevnes. I landbruket er det stort behov for oppgradering og nyinvesteringer i blant annet driftsbygninger
5 og jord. For å sikre at investeringer skal kunne skje må det opprettes en egen tiårig investeringspakke for
6 hele landbruksnæringa. Det må også opprettes en fondsordning for hele landbruket med skattefrie
7 avsetninger etter modellen for skogfondet.

8 Eiendomspolitikken i landbruket skal sikre at ressursene holdes i hevd og forvaltes i et langsiktig
9 perspektiv og må derfor finne sitt balansepunkt mellom hensynet til enkeltmenneskets og samfunnets
10 interesser. Bo- og driveplikten er et viktig virkemiddel som skal opprettholdes. Senterpartiet mener det er
11 viktig at eiendomspolitikken i landbruket moderniseres og tilpasses dagens landbruk, men at det ikke går
12 på bekostning av en eiendomspolitikk som sikrer variert bruksstruktur og landbruk over hele landet.
13 Senterpartiet vil bevare odelsretten.

14 **Landbruk over hele landet**

15 Ressursene som er nødvendige for å øke matproduksjonen er knappe og spredt over hele landet. Ikke
16 minst gjelder dette kornarealer som har en nøkkelfunksjon i produksjonen av mat- og fôrkorn. For å sikre
17 at vi får mest mulig ut av våre nasjonale ressurser skal vi benytte regional arbeidsdeling for å holde hele
18 det norske jordbruksarealet i drift. Denne politikken er også avgjørende for å sikre de over 50 000
19 arbeidsplassene i næringsmiddelindustrien.

20 **Bærekraftig landbruk**

21 Landbruket er avhengig av at naturen er i balanse. Næringa er avhengig av å minimere belastningen på
22 natur og miljø. Skog i vekst tar opp CO2. Aktiv skogskjøtsel, med hogst, planting og ungskogspleie bidrar til
23 en betydelig klimagevinst.

24 **Sterkt importvern**

25 Importvernet er bunnplanken i den norske landbruksmodellen. Det norske lønns- og kostnadsnivået
26 sammen med et utfordrende klima og krevende topografi bidrar til at prisene for norske
27 landbruksprodukter er høyere enn i våre naboland. Det kan derfor ikke inngås nye handelsavtaler som
28 svekker importvernet og rammevilkårene for den nasjonale landbruksproduksjonen ytterligere. Innenfor
29 dagens avtaler må vi velge de løsningene som sikrer matproduksjon til egen befolkning, utnyttelse av de
30 nasjonale ressursene og videreutvikling av norske arbeidsplasser. Dette vil blant annet føre til betydelig
31 mer vekt på prosenttoll.

32 **Skogbruk**

33 Skogbruk er en fornybar distriktsnæring med stor økonomisk betydning nasjonalt, regionalt og lokalt.
34 Skogressursene i Norge er nesten tredoblet de siste 100 årene. Det er mulig å øke avvirkningen betydelig
35 innenfor miljømessig forsvarlige rammer. Etterspørselen etter trevirke og annen biomasse fra skogen vil
36 øke i årene som kommer, både i Norge og Europa, blant annet som følge av en mer offensiv klimapolitikk.

37 Norge har i dag en komplett verdikjede for videreforedling av skogressursene. I dag er
38 treforedlingsindustrien inne i en svært krevende fase. Senterpartiet vil jobbe for å sikre videreutvikling av
39 foredlingsindustrien slik at en størst mulig del av verdiskapingen skjer i Norge også i framtiden.
40 Skognæringen vil i årene framover kunne gi et ennå større bidrag til klimapolitikken, distriktspolitikken og
41 verdiskapingen. Dette skal skje gjennom forsterking av den tradisjonelle delen av skognæringen, utvikling
42 av nye produkter og bruksområder for biomasse, som for eksempel andregenerasjons biodrivstoff, og
43 gjennom satsing på trearkitektur.

1 **Reindrift**

2 Reindriften nyttiggjør utmarksressursene og fjellområdene i store deler av landet og har et stort potensial
3 for økt verdiskaping. Næringen er en viktig kulturbærer i den samiske kulturen. Det er en forutsetning for
4 næringens eksistens og legitimitet at ressursene utnyttes på en økologisk bærekraftig måte. Derfor må
5 næringen sikres tilgang på areal og reintallet må tilpasses ressursgrunnlaget i beiteområdene.
6 Senterpartiet vil bidra til at næringen får utnyttet det store potensialet for verdiskaping som finnes ved å
7 bedre salgskanalene for råvaren og videreforedling av denne. I tillegg kommer næringsmulighetene i blant
8 annet kulturformidling og turisme.

9 **På lag med norske forbrukere**

10 Norsk landbruk skal tilby forbrukerne trygg, sunn og næringsrik mat som er produsert i Norge. Norsk
11 plante- og dyrehelse er god og må forsvares og videreutvikles for å sikre produksjonen av trygg mat også i
12 framtiden. Forbrukere og myndigheter må gis innsyn i prisfastsettelse og konkurranse i
13 dagligvaremarkedet.

14 **Utdanning og rekruttering, forskning og innovasjon**

15 Tilgang på nok og kompetent arbeidskraft er en grunnleggende forutsetning for en konkurransekraftig
16 landbruksnæring. I tillegg til inntektsvekst må det legges til rette for rekruttering gjennom å ivareta og
17 utvikle utdanningssystemet. Landbruksutdanning må i sterkere grad tilpasses behovet for de som skal inn
18 i næringen. Tilbud om etterutdanning for de som er i næringa er også viktig. Samtidig må det satses sterkt
19 på forskning, utvikling og innovasjon i sektoren for å møte utfordringer knyttet til endringer i klima,
20 behovet for økt produktivitet og for å utvikle nye produkter og markeder. Naturbrukskolene må styrkes
21 gjennom et nasjonalt program med fokus på klimautfordringer, energi, drivstoff og kretsløpstenkning.

22 *Senterpartiet vil:*

- 23 - gi landbrukets utøvere økte inntektsmuligheter slik at forskjellen i inntektsmuligheter mellom
- 24 landbruket og andre grupper i samfunnet utjevnes
- 25 - at Norge skal utnytte importvernet på jordbruksvarer for å sikre matproduksjon til eget folk,
- 26 utnyttelse av de nasjonale ressursene og videreutvikling av norske arbeidsplasser
- 27 - sikre at jordbruket får muligheten til nødvendig fornying av produksjonsapparatet gjennom
- 28 investeringsvirkemidlene og fondsordninger
- 29 - sikre en velfungerende markeds- og produksjonsregulering og samvirkets rolle som
- 30 markedsregulator, og avtaker av norske råvarer fra hele landet
- 31 - opprettholde selvforsyningsgraden også med økende befolkning
- 32 - at norsk matproduksjon skal økes med 20 prosent innen 2020
- 33 - gjennom lovverk hindre at noen få aktører får uforholdsmessig mye makt over matverdikjeden
- 34 - gjeninnføre beredskapslagring av korn gjennom styrket gårdslagring og styrket nasjonal
- 35 silokapasitet
- 36 - styrke og videreutvikle Matlandet Norge, gjennom satsing på matproduksjonen og virksomhetene
- 37 som videreforedler råvarene
- 38 - at odelsloven fortsatt skal være en del av Grunnloven
- 39 - videreutvikle agronomutdanningen, og gi alle agronomer rett til et års påbygging til
- 40 studiekompetanse
- 41 - styrke økologisk matproduksjon i tråd med etterspørselen

1 Fiskeri og havbruk

2 Norge skal være verdens fremste sjømatnasjon. Vi vil styrke Norges allerede sterke posisjon som
3 sjømatnasjon på det globale markedet, og på den måten ta et ansvar for å øke mattilførselen og styrke
4 matsikkerheten i en verden med stor befolkningsvekst. For å klare dette må vi ligge kunnskapsmessig i
5 front på områder som bærekraftig ressursbruk, havmiljø, klima, produktutvikling og marked. Norge har
6 særegne muligheter knyttet til vår lange kystlinje og beliggenhet i nord. Våre kyst- og havområder er
7 viktige for å sikre mat og for å skape verdier. Ressursene i havet og langs kysten er fellesskapets eiendom
8 og skal sikres for framtidige generasjoner gjennom bærekraftig forvaltning og nasjonal råderett.
9 Bærekraftig ressursforvaltning er viktig også for å sikre en lønnsom fiskerinæring.

10 Verdiskapingen fra våre felles fiskeressurser skal i størst mulig grad komme de fiskeriavhengige
11 kystsamfunnene til gode. Senterpartiet vil at fiskeri- og havbrukspolitikken skal utformes slik at den kan
12 bidra til å sikre lønnsomme bedrifter - både på hav og land - konkurransedyktighet og økt markedsfokus,
13 og dessuten ivareta distriktpolitiske målsettinger om arbeidsplasser og bosetting i kystsamfunn.
14 Senterpartiet vil legge til rette for de lokalt forankrede selskapene i fiskeri- og havbruksnæringen, med
15 mange små og mellomstore bedrifter. Vi vil sørge for at vi får en variert fiskeflåte, med kystflåten som
16 bærebjelke. Bosetting og sysselsetting langs kysten skal være førende for den politikken som føres for
17 kyst- og havfiskeflåten. Fiskeflåten skal ha en struktur som ivaretar kystbosetting, arbeidsplasser og
18 fiskeindustri. Fiskeri- og havbruksnæringen skal videreutvikles ved å bygge på fortrinnet vi har i tilgangen
19 på ferskt råstoff av høy kvalitet. Senterpartiet er opptatt av å legge til rette for økt videreforedling i Norge.

20 Mulighetene for framtidens havbruk er store, og Senterpartiet er opptatt av at det skal legges til rette for
21 videre vekst i havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer. Strategien for bærekraftig havbruk skal
22 legges til grunn. Senterpartiet mener det er avgjørende å sikre videre utvikling i fiskeri- og
23 havbruksnæringa gjennom forutsigbare rammebetingelser. Det er viktig å sikre tilgang på gode
24 sjølokaliteter for havbruksnæringa og nødvendig landareal for settefiskproduksjon, som grunnlag for en
25 bærekraftig havbruksnæring. Senterpartiet mener at tiltak som er iverksatt for å hindre rømming og
26 redusere spredning av lakselus må få tid til å virke. Dessuten må næringa og myndighetene bidra med
27 midler til forskning og utvikling, slik at en sikrer en enhetlig og bærekraftig forvaltning av
28 havbruksnæringen

29 *Senterpartiet vil:*

- 30 - styrke fiskenæringa ved å sikre en variert, lønnsom og framtidsrettet fiskeflåte som gir grunnlag
- 31 for rekruttering og fornying av flåten med hovedvekt på kystflåten, nært knyttet til øvrig
- 32 virksomhet langs kysten.
- 33 - at kvoter til forskningsfangst reduseres, og at fristilt kvantum avsettes til rekrutteringsordninger
- 34 for de minste flåtegruppene
- 35 - vurdere å åpne for justering av kvotegrunnlag innenfor de enkelte flåtegruppene for å styrke
- 36 lønnsomheten i fiskeflåten
- 37 - opprettholde en differensiert og fiskereid flåte med spredt eierskap
- 38 - la kriteriene for fordeling av kvoter mellom de enkelte fartøygruppene ligge fast
- 39 - opprettholde prinsippene i råfiskloven og deltakerloven
- 40 - øke fiskerfradraget for å kompensere for økt nettolønnsordning for andre sjøfolk
- 41 - videreføre sikkerhetsopplæringen for fiskere, og utbedre fiskerihavner langs kysten
- 42 - at myndighetene skal samarbeide med fiskernes organisasjoner om når, hvor og hvordan seismisk
- 43 aktivitet skal foregå

- 1 - styrke Kystvakta og kystberedskapen og bidra til at ansvaret for sjøsikkerhet samordnes bedre
- 2 - at det settes av tilstrekkelige arealer langs kysten for sjømatproduksjon
- 3 - at skatter og avgifter fra havbruksnæringa i større grad skal tilbakeføres til kommuner som setter
- 4 av areal til havbruksanlegg
- 5 - opprettholde eierskapsbegrensninger i oppdrettsnæringa

6 **Samferdsel – for utvikling og vekst i hele landet**

7 Senterpartiet vil føre en samferdselspolitikk som gir effektiv transport av varer og folk både innad i landet
8 og til resten av verden, som reduserer klimautslipp og lokale miljøproblem og som sikrer bosetting i hele
9 landet. Sist, men ikke minst, vil vi føre en samferdselspolitikk som fører oss enda nærmere målet om at
10 ingen skal miste livet eller bli hardt skadet i trafikken. Framtidas samferdselspolitikk må føre til mindre
11 klimagassutslipp fra transportsektoren. Hensynet til sikkerhet for folk og verdier skal veie tungt i
12 beslutningene som tas i samferdselspolitikken.

13 Utvikling av og eierskap til infrastruktur som elektrisitetsforsyning, veier, jernbane, flyplasser, havner og
14 bredbånd er et offentlig ansvar og er avgjørende for å utvikle næringsliv i hele landet og de
15 eksportrettede næringene. Senterpartiet vil samtidig åpne for at private aktører kan drive og vedlikeholde
16 infrastruktur der det er lønnsomt og effektivt.

17 Norge er et stort land med få innbyggere. Vi har en krevende topografi med fjell, øyer og fjorder og vi har
18 et røft klima. Disse utfordringene har vi med oss når framtidas infrastruktur skal bygges ut. Senterpartiet
19 har gjennom de siste to stortingsperiodene bidratt til å øke bevilgningene til samferdsel kraftig. Denne
20 opptrappingen skal fortsette, men det er også behov for å ta nye grep for å sikre at Norge har Europas
21 sikreste, mest effektive og mest miljøvennlige infrastruktur.

22 Effektiv gjennomføring og kortest mulig byggeperiode for store vei- og baneprosjekter krever en mer
23 forutsigbar finansiering enn årlige budsjettbevilgninger gir rom for. Senterpartiet vil derfor innføre
24 alternative måter å finansiere og organisere store investeringsprosjekt på. Dette kan skje gjennom både
25 prosjektorganisering som sikrer totalfinansiering for hele byggeperioden og nye former for statlig bidrag
26 enn i dag.

27 **Vei**

28 Det meste av trafikken vil også i framtida gå på veinettet. Senterpartiet mener det er behov for en kraftig
29 oppgradering av riks- og stamveiene som binder landet sammen. Opprusting av de gjennomgående
30 stamveiene nord-sør og øst-vest må prioriteres høyt. Det må sikres midler for å gi fylkesveiene en
31 standard som gjør at de kan tjene sin regionale funksjon og bidra til å utvikle sterke bo- og
32 arbeidsområder. Sammen med riksveiene skal disse bidra til å skape et effektivt veinett i hele landet.

33 Nye veier finansieres som en kombinasjon av bompenger og statlige budsjettbevilgninger. Senterpartiet
34 mener det bør etableres låneordninger til gunstig rente for å redusere bompengeselskapenes
35 finansieringskostnader. Kostnadene ved innkreving av bompenger må reduseres ved hjelp av ny teknologi,
36 slik at mest mulig av bompengene blir brukt til vei. Løsninger for anonym passering må komme på plass.

37 Det er i dag mange forhold som kan forsinke og fordyre veiprosjekter. For å sikre en mer effektiv
38 gjennomføring av veiprosjekter vil Senterpartiet ha planlegging og utbygging av lengre sammenhengende
39 veistreknninger. Senterpartiet vil gjøre Statens vegvesen til en smidigere og mer effektiv aktør for
40 utbygging, vedlikehold og drift av veinettet. De delene av Statens vegvesen som primært arbeider med

1 fylkesvegene skal overføres til fylkeskommunen og inngå som en ordinær del av fylkeskommunens
2 administrasjon.

3 **Gang- og sykkelvei**

4 Senterpartiet vil øke satsningen på gang- og sykkelveier. Det gir bedre folkehelse, færre biler og bedre
5 klima. I distriktene vil gang- og sykkelveier sikre valgfrihet på steder der bilen i dag er det mest praktiske
6 framkomstmiddelet. I byene vil det å legge til rette for flere syklende få ned antall biler og dermed
7 redusere luftforurensning, støy og køer. En svært positiv sideeffekt av dette er bedre folkehelse.

8 **Jernbane**

9 Jernbane er en effektiv og miljøvennlig transportform. Vi vil arbeide for moderne intercity-løsninger innad
10 i regionene rundt de store byene. Disse må være bygd på en slik måte at regionene i framtida blir knyttet
11 sammen av et moderne infrastrukturnett. Utbygging av dobbelsporet jernbane rundt de store byene må
12 gjøres på en måte som bidrar til at de på et senere tidspunkt kan bli en del av et høyhastighetsnett. Vi vil
13 øke kapasiteten og regulariteten for godstransport i hele landet og redusere reisetider for persontrafikk.

14 **Kollektivtilbud**

15 Senterpartiet vil ha et godt utbygd kollektivnett i hele landet, som gjør det enkelt og rimelig både å reise
16 til og fra jobb og å reise raskt og klimasmart mellom landsdeler. Vei alene er ikke løsning på
17 transportutfordringene i og rundt storbyene. Transportveksten må skje gjennom kollektivtransport, sykkel
18 og gange i disse områdene. God flyt i kollektivtrafikken i og rundt de store byene får positive
19 konsekvenser også for framkommeligheten mellom landsdelene. Senterpartiet vil videreføre og utvide
20 belønningsordningen som stimulerer bykommuner til å innføre restriktive tiltak mot økt biltrafikk og
21 samtidig utvide kollektivtilbudet. Større statlige bidrag forutsetter at bykommunene selv sørger for
22 fortetting av bolig- og næringsutbyggingen rundt flere knutepunkter. For å redusere planleggings- og
23 utbyggingsperioden må fylkene få mer ansvar enn i dag, og det må etableres mer effektive mekanismer
24 for samarbeid mellom fylker. Senterpartiet vil samtidig styrke tilskuddsordningen for et kostnadseffektivt
25 og brukertilpasset kollektivtilbud i distriktene.

26 **Luftfart**

27 Fly vil i lang tid framover være den foretrukne reiseformer på lengre strekninger både innenlands og ikke
28 minst til utlandet. Senterpartiet vil legge til rette for et styrket flyrutetilbud i de områdene av landet som
29 ikke har togtilbud. Det er et mål for Senterpartiet å få ned utslippene fra luftfarten ved å bruke avgifter til
30 å stimulere til bruk av de mest miljøvennlige flytypene.

31 Senterpartiet vil opprettholde vårt store nett av lufthavner og finansieringen av disse gjennom
32 flyplassavgifter, og mener at det er Avinor som skal drive lufthavner i Norge. Senterpartiet vil styrke
33 rutetilbudet på distriktsflyplassene gjennom å gjøre anbudsordningen bedre og skape mer reell
34 konkurranse. For å styrke Oslo lufthavn som en naturlig base for utenlandsflyginger vil Senterpartiet at
35 passasjerer som skal videre med fly innenlands, skal kunne foreta tollklarering ved sin ankomstlufthavn.

36 **Sjø og havn**

37 Senterpartiet vil legge til rette for å flytte mer av godstransporten fra land til sjø. Dette er en viktig del av
38 omlegginga til en mer miljøvennlig samferdselssektor. For å sikre dette må det satses mer på å utvikle
39 havner og farleder. I tillegg må det opprettes knutepunkt for å flytte gods mellom jernbane, vei og sjø.

40 Senterpartiet går inn for fornying av ferje- og hurtigbåtflåten for å imøtekomme krav til universell
41 utforming og klimatilpasning. For kystfylkene er hurtigbåtforbindelser mellom regionsentra og distrikt av
42 avgjørende betydning, og Senterpartiet vil legge til rette for styrking av hurtigbåtforbindelsene langs
43 kysten.

1 Det er et behov for å samle ansvaret for å tilrettelegge for sjøtransporten hos færre institusjoner og på
2 færre forvaltningsnivåer enn i dag. Vi ønsker en helhetlig havnestrategi som medfører en oppgradering av
3 mange havner og, i enkelte tilfeller, bygging av nye havner. Sjøtransportens gebyr- og avgiftssystem må
4 gjennomgås med sikte på at sjøtransport blir konkurransedyktig på lik linje med veitransporten.
5 Senterpartiet vil legge til rette for havneutbygging i nord for å møte de mulighetene en framtidig åpning
6 av Nordøstpassasjen vil gi.

7 **Bredbånd og telefon – den digitale allemannsretten**

8 Senterpartiet ønsker at hele landet skal sikres fullverdig høyhastighetstilgang til nettet. Digital
9 allemannsrett innebærer at vi må sikre hundre prosent dekning av høyhastighetsbredbånd til landets
10 husstander. Vi vil at utbyggere av fiber fortsatt skal ha kontroll med innholdet som sendes, men at det
11 lages en plan for når nettet skal åpnes. Utrulling av høyhastighetsbredbånd må bli en samferdselsatsing
12 der det offentlige engasjerer seg i utbygging av infrastruktur, mens det er viktig å sikre konkurranse på
13 tjenesteleveranse til lik pris i hele landet. Senterpartiet vil fortsette utbyggingen av mobildekning i hele
14 landet. For å styrke mobildekningen på kort sikt vil vi åpne for såkalt nasjonal "roaming": At kunder skal
15 ha tilgang til mobilbruk dersom det er nettdækning i et område selv om denne tilhører et annet selskap
16 enn det man er kunde i.

17 **Post**

18 Senterpartiet støtter omleggingen som har skjedd i Posten. Vi ønsker å beholde enhetsportoene og seks
19 dagers postombæring i hele landet. Det er viktig at posttilbudet er tilgjengelig for folk i alle deler av
20 landet.

21 *Senterpartiet vil:*

- 22 - gjennomføre et nytt løft for samferdselssektoren som er på minimum samme nivå som
- 23 opptrappingen i dagens NTP
- 24 - etablere statlige låneordninger til gunstig rente til nye samferdselsprosjekter
- 25 - gjennom et opprustingsprogram ta igjen etterslepet på jernbane, riks- og fylkesveier
- 26 - øke utbyggingstempoet på vei og bane ved å redusere planleggingstiden, etablere en mer
- 27 forutsigbar finansiering og bygge mer sammenhengende
- 28 - øke muligheten for pendling gjennom betydelige investeringer i jernbanenettet. Dette skal legge
- 29 til rette for at langt flere kan bosette seg utenfor storbyene. I tillegg skal jernbanen moderniseres
- 30 slik at godsmengden kan doubles
- 31 - redusere avstandene og øke konkurransemulighetene for næringslivet ved å øke
- 32 veiinvesteringene betydelig
- 33 - gi alle i hele landet tilgang til mobilnett og høyhastighetsbredbånd
- 34 - avvikle ordningen med nasjonal godkjenning av bompengeprojekt på fylkesveiene
- 35 - bygge Stad skipstunnel
- 36 - videreutvikle de regionale lufthavnene og utvikle et godt rutetilbud
- 37 - sikre 20-minutters ferjeavganger på de gjennomgående riksveiene
- 38 - sikre et felles lovgrunnlag for interesseavklaring i plan- og bygningsloven for å redusere
- 39 planleggingstid for veiprojekter
- 40 - styrke hurtigbåtforbindelser mellom regionsentra og distrikt langs kysten
- 41 - videreutvikle et fleksibelt og brukertilpasset kollektivtilbud med bestillingstransport og
- 42 tilbringerruter i distriktene